

PAP KÁROLY

**ZSIDÓ SEBEK ÉS
BŰNÖK**

VITAIRAT

KÜLÖNÖS TEKINTETTEL
MAGYARORSZÁGRA

KOSMOS
KÖNYVKIADÓVÁLLALAT KIADÁSA
BUDAPEST, 1935

Copyright by „Kosmos”, Budapest
1935.

Radó István nyomdai műintézete, Budapest.

Vagy félévvel ezelőtt megegyeztem egyik napilappal, hogy néhány cikket fogok írni a zsidóság helyzetéről.

Nyolc cikkben állapotunk meg; bennük egy általános történelmi áttekintést akartam nyújtani az olvasónak, ebből szerettem volna néhány olyan következtetésre jutni, amelyek aztán alapjául szolgálhattak volna egy egészséges, a témát sok felől tisztázó hírlapi vitának: olyasféleképpen, mint ahogy ez a földbirtok-reform kérdése körül történt. Úgy gondoltam, hogy a vita folyamán majd szempontjaimat részletesebben fogom taglalni s így talán segítségére lehetek annak a mozgalomnak, amelyre a cikksorozat végén csak céloztam.

Csalódtam. A cikkek megjelenése elakadt, nem illett bele a napilap szellemébe.

Később a „Válasz” című folyóirat kérte tőlem a cikkeket; ezek azonban közben még néhány cikkel úgy meggyarapodtak, hogy már túllépték a „Válasz” technikai keretét.

Most ebben a kis könyvben azzal a céllal, amellyel megírtam, „adom át őket az olvasónak: tőlük várom a visszhangot, amely majd, — esetleg egy másik könyvecskében, — kényszerít szempontjaim aprólékosabb ismertetésére.

Budapest.

19 3 5 május 2 6. Vasárnap.

Egy népet csak úgy szabad ábrázolni, ahogy él, mozog, örül s szenved millió alakban. Művészi módon.

S ezzel talán már előre kimondtam tanulmányomra a halálos ítéletet.

* * *

A népben gyakran az a legelevenebb, ami elmúlt. A halottak.

El van varázsolva a nép, mint holdfényben a mesebeli erdő; rejtekeiben az ősök, mint jótékony szellők, gonosz lidércek, pajkos manók továbbbúzik játékukat. Elevenek s holtak cserélgetik lakásukat: az élők leszállnak a holtakhoz s a holtak feltámadnak az elevenekben. Szüntelen folyik ez, minden foganásnál, születésnél számtalan halott mozdul egyet, minden halottal millió eleven tér a sírba.

Tükörbe nézel s egyik szemedből nagyapád tekint vissza reád különösen s a másiktól megholt testvéred.

Szólsz: s hangod egyik fordulatában valamely távoli rokonodat hallod, egy mozdulat: s ráömsz valakire, aki régen halt meg.

Szüntelen sírok nyílnak meg benned, amikre ráömsz s hány mozdulat és nyíló sír, amelyekről sejtelméd sincs! Nem is lehet!

Ha megtudnád, hány halott él benned s

hányban éltél régesrégen, ha lelepleződnének előtted mindazok, akik rajtad osztozkodnak és akiken te osztozkodtál, amikor még a földön se voltál! ha egyszer végigtekinthetnél ezen a végtelen, misztikus soron: a mélységes alázat, vagy a rémült döbbenés felrázna! Nem lehetnél többé közömbös néped sorsával szemben! Mint ahogy önmagad iránt is elfogna a kétség: mi vagy még, rajtuk kívül?

Szerencsénkben, balsorsunkban az ő áldozataik vagyunk, sírköveik az oltárkövek, amelyeken a mi életünk füstje száll az égnek! Mi vagy, ha nem a bátorság, amellyel hagyod őket újra élni, gondolkodni magadban? Valamennyit. Szabadon. Ezen a bátorságon, ezen az őszinteségen, ezen a szabadságon kívül nem lehet semmi más érdemed e földön, nem lehetsz semmivel sem több ennél akármennyi vagy; ámha ennyi lenni mersz: akkor önmagad leszel egészen.

A halottaknak s eleveneknek ez a misztikus törvénye a zsidóságban szigorúbb, mint más népekben. Mert vérségében zártabb: keleti.

A vérség, az ősök tisztelete keleten, mindig nagyobb volt, mint másutt. A családok szorosabbra voltak fűzve, az apa hatalma nagyobb, a királyé korlátlanabb, a múlt ereje elevenebb, a szokás hamarabb törvénnyé merevedik, vagy ráburjánzik a törvényre: annyira védi, hogy fojtogatja. Nehezen újul meg a múlt s születik a jövő. Az idő méhe jobban szorítja a magzatot, a változás nagyobb földrengéssel jár, több örömmel a születés s nagyobb jajgatással a halál.

Az ősök szigorúbban osztozkodnak az élőkön. S az élők a holtakon.

Füledt az élet, mint az ég, amely alacsony, hatalma közelebb, mintha jobban akarná magá-

hoz fűzni a földet és szemeinket csillagzatával, amely sűrű. Az ég s a levegő forróan lenyűgöz, s nemcsak térben: időben s gondolatban is. A láthatár azonban hirtelen változik. Biztos csak az, ami már elmúlt: az ősök, az emlék. A legközelebbi jövő is csak ábránd. A képzelet visszafelé néz inkább, vagy elkószál lustán a magasba. A föld és az ég ellentmondanak. Az ég szól valami gyönyörút, a föld rácáfol elhagyatottságával s rongyaival. Másutt a föld szól, termékenyen, a bujaság őszintén, akkor meg az ég csüng fölötte búskomoran, fenyegetően s hallgatagon.

Ezzel a természettel szemben az embernek hiába a naptár, a törvény, naptárba nem köthető, törvénybe nem fogható. Megcsúfolja az előrelátást, kigúnyolja a berendezkedést, csupa zord és tüzes meglepetés. Hirtelen megáld, hogy nyakig ülsz az áldásban s félsz a fulladástól. Am ahogy hozzáülsz az áldáshoz, máris hamu az egész.

Ez a természet más isteneket szül népeiben, mint a hosszú tavaszú Hellas árnyalatokkal gazdag földi s égi világa. Ezek az istenek nem szállnak alá s vegyülnek el az emberek közé kegyetlen vidám vagy fenségesen játszi kedvvel, mint az Olimposz lakói.

Ezek az istenek csak a legrégebb királyi dinasztiaikkal állnak szóba s papokkal és megszállottakkal.

Ha a nyugat az árnyalatok világa: a kelet az ellentétéké. Ha a nyugat az összhang nyugalma, a kelet a megszállottság kimozdíthatatlansága. A nyugat az előrelátás, a mértékletesség világos bölcs esége, a kelet: az elragadtatás látomása, a jóslat végtelenbe villanó fénye. A nyugalt az őri egyensúly vágya, a kelet: az örök lebegés vágy. Amaz a tudás, emez a tudáson innét és túl:

sejtelem. Az önuralommal szemben az önmegtágadás, a kristályos szilárd drámával szemben a laza, kusza, egymasbafonódó végtelen mese... Nyugaton a természet ősi erői az istenszobrokban egyéni emberekké oldódnak fel, keleten az ember: isteni jelképekké merevedik.

Mindez csak egy jelképes kelet és nyugat, nincs tiszta nyugat, se kelet, még kevésbé tiszta nyugati vagy keleti nép.

A régi zsidóság egy különös sors felől közéletette meg ezt a jelképes keleti népet.

* * *

Az élet áldozat, amiért cserébe egy álmodót látunk: az ember felajánlja utódait az Égnek s egy ígéretet kap érte: végtelen népről, világbirodalomról.

Ilyen álmodót látott a bibliai Jákob, mintahogy erről álmodott hajdan valamennyi nép Jákobja: Egyiptom, Assíria, Perzsia ősatyái.

Az ő álmairól nem maradt Biblia; mert azok beteljesedtek: birodalommal lettek.

A nagy birodalom kultúrája karjaiban hal meg, mintahogy a gazdag s híres ember ágyát nagynevű orvosprofesszorok állják körül. Itt vannak valamennyien: a művészet, a tudomány, a vallás, a katonaság; nem tudnak segíteni, de legalább az ő tudós formuláik, labdacsaik, késeik s karjaik közt lágyan szenderül át a beteg a más-világra: egy vagy több más népbe. Akinek jákobi álma beteljesedett, annak ilyen ünnepélyes, szertartásos, kulturális halál a vége. Csak a beteljesületlen álom népe él s hal meg másképpen,, a mi Jákobunké: övé a Biblia, az ígéret.

Az ő álma nehezen indult valósággá.

Szegény Jákob már az első fokán az álombeli égi lajtorjának megtorpant. Mikor meg kellett volna ölnie az elsőszülöttségért testvérét Ézsaut, ő csak megcsalta. Mégis mily makaosul ragaszkodott álmához. Megfeszített szorgalommal kapaszkodik tovább a veszedelmes lajtorján: ravaszkodik, ügyeskedik, emberrel, állattal, iz-zad, szolgál, becsap és becsapódik, csetlik-botlik, még verekszik is. Igaz nem emberrel, csak egy angyallal; s az egyetlen haszna ennek a verekedésnek csupán egy név volt: Izrael, az angyallal viaskodó. Egyszer nyújtotta ki hősiezen a karját, akkor is csupán egy ilyen különös gyümölcsöt szakított magának. Más keleti ősatyák semmiképp sem választottak volna maguknak egy ilyen furcsa predikátumot, s a nyugatiak mégkevésbé. Sokkal inkább az effélét: kígyótipró, tigrisek pásztora, oroszlánok atyja, csatakeverő s más ilyeneket. Jákob azonban büszkén viselte a magáét. Úgy látszik, nem volt benne semmi ironia s komolyan vette az álmát. Meghal az aszszony, akit szeretett. S akit nem szeretett, az tíz gyermeket szül neki. Legkedvesebb fiát elveszti s ő még mindig bízik az álomban, a földi birodalomban, amely olyan nagy, mint az ég. Bízott, mert szapora volt és szorgalmas, azt hitte szegény, ez elég egy világbirodalomhoz. Szívós volt, okos, célszerű, ámde mit ér mindez, mikor jön az aszály. Már van néhány karámja s hetven tagú családja s most itt az éhínség s eladó gabna osak az óriásországban van: Egyiptomban.

Odaküldi fiait. S az álom, mintha egyszerre akarna alászállni a földre: Egyiptom alkirályi székében az elveszett fiú ül: József.

A nomád testvérek ámulnak, az ősatya felkel halottas ágyából, szedik rongyaikat, terelik

barmaikat, vizzik oltárköveiket, fétiseiket, körülmetélő késüket s bevonulnak Egyiptomba.

S ahogy forgatjuk az Ótestamentumot, előttünk áll az első asszimilációs kísérlet ösytája.

József, az egyiptomi alkirály az első asszimiláns. Finanziális álmaikat (a kövér és sovány teheneiket) a befogadó nép szolgálatára bocsátotta, megmentette az aszálytól Egyiptomot; érdemei vannak. S még ki is keresztelkedik, vagyis egyiptomiasodák, azután benősül a papokhoz; mindent elkövet, amint ez egy lojális asszimilánshoz illik. S akkor megjelennek a toprongyos nomád testvérek.

Képzeljük el az európai zsidó-keresztény államtitkárt, amint egyszerre kopognak nála pájeszes, kaftános, galíciai édestestvérei. Micsoda ribillió! Zárjunk be gyorsan ajtót, ablakot! Ámde József az első asszimiláns államtitkár volt s még nem ismerte a világtörténelmet. Nem tudott a jövőendő asszimilációkról s a fáraó sem ösmerte még a destruktív veszedelmeket. Inkább nyájasan bölögetett, hadd jöjjenek azok a rongyos nomádok! Telepedjenek le. Tanuljanak. Bámuljanak s művelődjenek! Minden út nyitva! Élő példa: József az alkirály. Csak tessék alkalmazkodni, csiszolódjanak kedves nomád felebarátaink! Olvadjanak be!

Mielőtt azonban mindez megtörténhetett volna, meghal József, azután a fáraó is. Vele együtt meghal az első asszimiláció. József testvéreit rabszolga-gettókba zárják.

Már az előbb meg kellett volna jegyeznem, hogy nehéz lesz ilyen távoli nomád zsidókról, ma, szelíd irónia nélkül írni. Nemrég, még Thomas Mann Jákobját olvasva, magamnak esett rosszul ez az irónia, úgy ítéltém, hogy ha egy idegen

nép ősi dolgairól akarunk írni, úgy bele kell mélyednünk, annyira egygé kell válnunk vele, hogy nem lehet se időnk, se alkalmunk a tükörbe nézni.

Mert ez az irónia. írni: tükörbe nézve. Tagadhatatlan; az óriási mélység, távolság eddig a nomád sémitáig ugyancsak kérdésessé teszi az európai tollat. Valami ősi vonzásból kényszerítve, a bizonytalan távolság zavarával, az esetleg soha-oda-nemérés kétségében kicsit kínos-megbocsátó mosollyal tudunk osak közelíteni *ehhez* az ősvilághoz.

A régi-régi Jákobok körül mindig így járt az európai toll, nemcsak a keresztény Thomas Manné, az európai zsidó íróé méginkább. Nála, Jákobokról írván, ez ironikus mosoly alól már-már vér serken: a régi, nomád Jákobokkal közös vér. Mosolya: felelősség, amellyel nem tud mihez kezdeni. Hogyan is lehetne egy európai zsidó írónak ilyen óriási mélységért, ilyen bizonytalan nomád jákobi távolságért felelni, amely ugyanakkor annyira közel *van*: itt bennünk!

A magával tehetetlen felelősség kínja bújik itt mosoly alá, A mosoly is, a kín is: meggörnyed. Ez a zsidó mosoly egyenes utódja a nomád mosolyának, akit most fogtak el az egyiptomi Rend őrei s aki nem ismeri bűnét s mikor fel akarják világosítani, nem hiszi, nem érti egyáltalán, de már látja az egyiptomi bilincseket a kezén s a fáraó arcán a börtönt: akkor értetlenül-ijedten, zavartan-meggyőzni akarón mosolyog. Ez a zsidó mosoly a zsidó irónia Jákobja. S mi a bűn, amiről nem tudhatsz, pedig már fogva vagy miatta? Az életed, a véred, amely benned csorog. A nomád véred: sorsod!

Egy fáraó pártfogása, egy emberöltő, Jákob utódjainak kevés volt a beolvadáshoz, talán tíz sem lett volna elég, ezt a kitudja hányezer éves nomád vért, ezeket a szabad sivatagi pásztorokat beszervezni, beszélidíteni Egyiptom szokásaiba, hagyományaiba, gondolkodásmódjába. Megbámulták az egyiptomi világot, ámde aztán is csak vérük törvényének engedelmeskedtek, nomád pásztorok maradtak, akik szabadon sátoroztak ide-oda a városok közt, a vadabbak rablásokról álmodoztak, apróbb városok kifosztásáról, a szelídebbek állatjaik szaporításáról s valamennyien: szép henyélésekről a csillagos egyiptomi ég alatt. Egy emberöltő csak annyi volt ennek a konok, nomád vérnek, mint egy sóhajtás.

Aztán egy nap, midőn pártfogójuk: József és az ő kegyes fáraója meghalt, az asszimilációs éléskamra kelepcévé változott. Úgy lehet, a fáraó halálát forradalmak követték, háborúk. Kevés volt a kenyér, a szabadság drágább s kellett a rabszolga, ilyenkor szokták megrendszabályozni a jött-ment népségeket. A jakobiták karámjait szédülták s beterelték őket a nagyvárosok rabszolgatanyáiba, amelyeket a munkásgettó ősei-nek tekinthetünk. Itt robotmunkára fogták őket, házakat, templomokat kellett építeniök, királyoknak másvilági palotákat és az isteneknek földi lakásokat. Rengeteg óriási istenszobrot, raktárt, kaszárnyákat, amelyeknek romjai ma is mint a kődudva verik fel a sivatag homokját: hatalmas jelképeket, a napnak, holdnak, a csillagoknak, tavasznak s télnek. Rongyokban s hulladékon robotoltak négyszáz évig: így szállott földre Jákob álma, ide vezetett az égi lajtorja, amelyen a ravas s ügyes ősatya oly botladozva elindult, Ide vezettek az első asszimiláns pénzügyi államtit-

kár fiandó álmai a kövér és sovány tehepietről. A naiv, bábész és ravasz nomádok megemlegették a napot, amikor betették lábukat a színes Egyiptom földjére.

Kitépvé szabad pásztori életmódjukból, ez a néhány száz nomád család rövidesen végképp alámerült Egyiptom rabszolgatömegeibe s ott összekeveredett Kelet valamennyi nomád törmelekével, akik már évszázadok óta dolgoztak Egyiptom iszapjában és kőfejtőiben.

Az ő isteneik, akik voltak, a néhány fetiskő, rég elenyészett az irtózatot templomok s hatalmas szobrok mellett, amelyeket nekik kellett összehordaniuk Egyiptom szolgálatában. Minden erős isten Egyiptomé volt, a rabtartóé; hol volt egy erős isten, amely a rabszolgának kedvezett volna az úr elleni Ilyen istent nem ismertek, pedig valamikor élt bennük, csak hogy aztán meghalt a fogság évszázadaiban.

Ennek az istennek újra kellett születnie.

Egy isten nem születik a népből, csupán egy emberből; a nép csak a tapló, amely megőrzi a tüzet.

Az isten saját egyéni sorsunk végső elvonatkozása.

A Jahve: Mózes tragikuma.

A páriatömegeből a végzet felvet egy embert a felszínre. Csecsemőkorában kiteszik a páriasors elől, a Fáraó lánya magához veszi a különösen szép gyermekét, felnevelti, fiává fogadja, Az nem tud semmit származásáról, magába szívja Egyiptom kultúrájának szépséget, tudását, finomságát. Mire felnő, száz és száz gyöngéd szép szál fűzi a nilusi országhoz s Fáraó családjához;

ügylehet, maholnap kormányzó lesz valamelyik tartományban, vagy talán egy új Fáraó.

S egy nap kiderül a származása: nem a Fáraó leányának a fia, csupán egy kitett páriagyermek. A pária sors, amely elől meg akarták menteni, tízszeres súllyal zuhan rá, szellemé azért kapott csak szabadságot, hogy megláthassa, mily szörnyű nyomorban sínylődnek az övéi s hogy megtudja, neki magának is ott a helye közöttük: rabszolgavér folyik ereiben.

Zord és fenséges kilátás: végtelen messzire, amely mindjárt ellentestvérpárját, a görög tragédiát idézi elénk: Mózes mellé Oedipust.

Mózes nem tud kievickélni a hínárból. Ott-hagyja titokban a Fáraó udvarát és töprengései nyomasztó súlyával magányba vonul. A sivatagba megy, beljebb, egyre beljebb, a legelőkre, ahol ősei egykor az éhségtől csábítva, Egyiptom felé elindultak s ott a midjaniták pásztor törzséhez csatlakoztak. Évszázadokkal ezelőtt, míg nem igazta le őket az egyiptomi sors, ilyesfélék lehetek az ő atyái is. Egyszerű ravasz, természetes eszű, lomha pásztorok. Ebben a környezetben az ősök továbbfolytatják benne feltámadásukat.

Múltja egyetlen lelkimardosássá változik. Míg a fáraó udvarának túlfinomult levegőjében uralkodót, templomaiban és sírkamráiban nevelőszülei isteneinek hódolt, addig igazi szülői e testvérei ugyanezeknek a templomoknak, síroknak s palotáknak építése közben hullottak e, a rabszolgafelügyelők korbácsa alatt. Nevelői úgy tekintették őket, mint a méneket, miután elvették munkájuk gyümölcsét, kifüstölték őket a kaptárkából.

Pedig valamikor szívesen fogadta Egyiptom ezeket a nomádokat, mert értettek az állatok szaporításához, a legeltetéshez, nyíráshoz, éltetéshez. Tudományukat, amit magukkal hoztak a sivatagból, az egyiptomiak ellesték, hasznosították, ámde nem osztották meg velük isteneik áldásait: szennyesek, fajtalanok maradtak s szemükben, egy egyiptomi cseléd sem ült le volna velük az étkezéshez; csak annyira becsülték őket, amennyire nomád természetüket ki tudták használni, de amint ebből a haszonból ők maguk is részt kértek s gyarapítani, sokasodni kezdtek; rabszíjra fűzték őket.

Micsoda fáraók azok, akik ilyen tesznek'? Milyen nép az, amely így szolgáltatja ki magát, milyen házak s templomok azok, amelyek ilyen verítéken épülnek s milyen igazságosak azok az istenek, akik ezt tétették velük!?' Kizsarolni a nomádot, elszedni tőlük tapasztalataik zsírját, kihasználni vágyukat a szép, tarka gazdagság után s aztán rabszíjra fűzni őket, nemzedékről nemzedékre!

Akkor igazabb a nomád a maga setétségében, ravaszságában, a maga kósza rablási vágyában s jobb, ha nem kívánja meg a szép tarka műveltséget s nem könyörgi be magát az ilyen istenekhez s nem hódol az ilyen fáraóknak! Inkább bolyongtak volna azóta is a sivatagban! S bolyongjanak mindörökké! Inkább sohse tudjanak egyiptomi szép tarka műveltségről, óriási birodalomról, semhogy ekkora igaztalanság s gonoszság történjék velük! S nemcsak az ő számukra: mindenki számára inkább legyen átkozott az a szép tarka műveltség, a templomok, szobrok, vásárok, az óriás téglavetők, malmok, legyen átkozott az egész kultúra isteneivel együtt! S ő, Mózes le-

gyen a legátkozottabb, aki öntudatlan bűnben élvezte az egyiptomi világ gyümölcseit! Ki tette vele ezt a szörnyű csudát s miért!

Itt vagyunk a zsidó ősbűnnél: amelyben Mózeszel később annyiszor fognak osztozni a zsidó nép nagy szellemei.

Tudva s mégse tudva, látva s mégse látva, büntelen s mégis bűnösen, kultúráról kultúrára fogják élvezni s gazdagodva gyarapítani a különféle fáraók birodalmát, amelyekben alacsonyabb sorsú s szellemű testvéreik nomádok módjára fognak újra s újra tévelyegni, a bámészkodástói a vak gyarapodásig s a vak gyarapodástól a rabszolgaságig.

A pusztá sokáig nem válaszol a meghasonlott Mózes kérdéseire s ő egyre tovább marad a midjanita pásztorok közt. Szíve mindig sokkal erősebben s nyíltabban dobogott, semhogy ne marcangolná szét bensejét, ha megkísérelne visszatérni a Fáraó udvarába s folytatni régi élelmódját.

Ha visszatér, cselekednie kell. S marad-e más útja, mint a lázadás nevelőszülei ellen, akikkel együtt élvezte a rabszolgaságon nyugvó egyiptomi rend áldásait s akik élete minden útján szeretettel kísérték?...

Ott kell hagynia a trónt; az egyiptomi szellemet, amit már-már megszerzett, meg kell tagadnia rabszolgatestvéreiért, akiket sohasem fog tudni igazán testvéreinek érezni. Túlmagosra távolodott tőlük, semhogy valaha még otthon lehessen köztük.

Csak a hegy lesz az övé, a Nebo, amelyről egyaránt látszik a kedves és mégis oly borzalmas Egyiptom és az ígéret Földje, az Álom, ahol majd mindenkié lesz a föld, ahol nem lesz úr és

szolga, alá- és fölrendelés: a sokat szenvedett rabszolgák első országa!

Egyiptom akkor az egész világot jelentette. Rendje az egész világ rendje volt s a maroknyi rabszolga nem azért sátorozott a sivatagban, mintha harcra készült volna az egyiptomi világ ellen. Ez a népecske bujdosott, mint a szökött rab; amerre a Fáraó jogara terjedt, mindenütt féltek, vagy utálták befogadni s átengedni őket, a városok, a törzsi fejedelmek szemében megbélyegzett csorda volt ez, aki megszegte az egyiptomi világ legfőbb törvényét, amely szerint a rabszolga holtáig robotolni köteles legyőzőjének. Ez a törvény évszázados, vagy tán évezredes alapja volt minden munkának s harcnak, aki ezt megszegte, azt bárki elpusztíthatta, azt a városok nem engedték sátort ütni a kapukon kívül sem, legelőt, kutat nem használhatott, élelmet, állatot nem vehetett, holmiján is átok volt. Egy hely maradt számára: a sivatag.

Nemcsak Mózes vágta el magát és népét az egyiptomi világtól, az is eltaszította őt. A megszökött rabszolgánépnek bolyongani kell s ki tudja, hány nemzedék halt meg a sivatagban, amíg végre utódaik némi földet hódíthattak.

A mózesi törvények első formájáról ma már sejtelmünk sem lehet. Valami pásztori nyájközösség lehetett, közös földeken, közösen felosztott állatokkal. A nép nemsokára kényszerült a földet művelni, királyt választott, várost épített. A királyok óriási templomot emeltek Jahvenak, de a mezők s falvak népe s jóidéig a papság is makacsul ragaszkodtak a pásztorkodáshoz és az eredeti Jahvehez, a nyájközösség sátoros istenéhez. Folyvást folyik körüle a harc. Az alant lévő számára Jahve a rabok szabadítója, a rabszol-

gák kedvelője, a szegény pásztorok istene, a béresek pártfogója, aki gyűlöli a birtokost, megveti a vagyont s a várost s csak éppen, hogy túri a királyt. S a fentlévők, a király s udvara által támasztott birtokos-nemesség, városi kalmár és iparosnépség hiába igyekeztek meghamisítani ezt az istent. Tagadták, mert ez a Jahve nemcsak a nyáj és vagyonközösségre figyelmeztette őket, hanem származásukra is, az egyiptomi rabszolgákra, akiktől születtek. Hiába emelkedtek mégoly magasra a királyok s utódaik, mikor eljön az Egyiptomból való szabadulás ünnepe: a Pészach, a királynak is épp úgy vissza kell emlékeznie az ünnepi asztalnál, mint a cselédjének: rabszolgák voltunk Egyiptom országában.

Gúnyos szertartás. Veszedelmes isten a királyok s főemberek számára, egy korban, amikor a rabszolgaság gyalázatot és megvetettséget jelentett. S mindig akadt valaki, akit ez az isten megszállt egészen, aki hallani vélte hangját a nép közt s halálos elszántsággal elindult a királyi várba:

— Mi dolog ez királyi Miért nem ünnepeled a Peszachotl? Vagy talán a te őseid nem ép olyan rabszolgák voltak, mint cselédjeid? Mi dolog az király, hogy merészelsz hozzányúlni a szegény szöllejéhez, feleségéhez? Avagy nem együtt voltak őseink valamennyien rabszolgák?

Ennek a Jahvenak túlságosan éles arca van, jellegzetes, ő maga is rabszolgaságban született, Egyiptomban s az ősök, akiknek legelőször megmutatta magát: rabok voltak. Ezt a történelmi istent nagyon nehéz, majdnem lehetetlen meghamisítani. Aki alatt van, annak szolgálnia kell őt egészen is aki fel akar emelkedni valami módon, annak meg kell tagadnia őt egészen. Egy ily is-

ten jelenlétében a zsidó király ugyancsak nehezen láthat vendégül egy idegen királyt, aki ezt az istent nem ösmeri a akinek az országában a rabszolgák igazán rabszolgák s a király igazán király. Hogy kössön szövetséget a zsidó király egy ilyen igazi királlyal? S hogy kössön házasságot egy ilyen király lányával! Jahve mellett nehéz sora van a királyoknak: vagy meg kell alázkodniok népük előtt, vagy zsarnokká lesznek.

De így vagy úgy, ez az isten szükségképpen örökös forradalmak forrása. S háborúké. Mert nemcsak a királyt tűri meg nehezen maga mellett, megveti az idegen királyok szövetségét is, mint ahogy ezek is megvetik őt. Az ő szemükben ez az isten a gyalázat istene. Földje a gyalázat földje s királya a gyalázat királya, népe a szökött rabszolgák népe.

S ami még nagyobb baj: ez az isten nem csupán saját rabszolgáira gondol: törvényeiben nemsokára kiterjeszti védelmét valamennyi rabszolgára. Különösen gyakran beszél a „jövevényről”, akinek semmije sincs, csak a mezítelen élete. Ki ez a „jövevényt” Jövevények voltakot ti is Egyiptom országában. „Nyilván a jövevény is rabszolgát jelent. Ez az isten kaput nyitott országában mindenféle szökevény rabszolgának s mindazoknak, akiknek „csak az életük maradt”. S ezek bizonyára bőven özönlöttek hozzá. Másutt pusztulásra voltak szánva, bárki megölhette őket, itt, Jahve országában, ha nyomorban is, de legalább otthonra találtak. Az oltalomért, amit ez a föld nyújtott nekik, valószínűleg felvették Jahve népének szokásait, elkeveredtek az őslakossággal s ilyenformán egy országban sem volt együtt annyi gyűlékony emberanyag, mint Jahve földjén. Természetes, hogy az idegen királyok,

akiknek uralma alatt a rabszolgáknak tizedannyi joguk sem volt, nem szívesen kötöttek szövetséget ezzel az országgal, amely gazdaságilag: és katonailag jelentéktelen volt, törvényei pedig veszedelmet jelentettek, hiszen többé-kevésbé tagadták mindazt, ami másutt mindenütt szent és sérthetetlen volt; a társadalmi különbségeket, az; uralkodók jogait, amelyek keleten ebben az időben versenyeztek az istenek hatalmával.

Tehát nem a szokások, a szertartások bizonyos különbségei emeltek válaszfalat a mózesi nép s a világ közé; nem is faji vagy vérbeli el-
 lentétek: a szomszédok, a föníciaiak (filiszteusok), a kanaániták, épp oly, vagy alig egy árnyalattal másképp kevert sémiták voltak, mint a mózesi nép. Rítusaik is állandóan keveredtek egymással. A zsidók katasztrófák idején épp úgy áldoztak a Molochnak, a végzet falánkságánakra akár a többi népek körös-körül, épp úgy táncoltak Baal orgiáin, akárhogy harcoltak ez ellen a próféták. Nem ez volt a fontos különbség a mózesi nép s a többi népek közt, hanem az, hogy Jahve nem engedte meg a társadalmak különbségeit s ezzel megakadályozta azok kialakulását.. Nem tűrt alá és fölrendelést: „Én vagyok a pásztor és ti a nyáj”. Nem tűrt nagy vagyoni el-
 leneteket: „Ne kívánd felebarátod vagyonát,, mert ugyanannyit acttam mindnyájatoknak s mert egyformán rabok voltatok Egyiptomban”. Később, mikor a társadalmak a királyság intézménje és a külvilág kényszerűségei folytán, bár kezdetlegesen, mégis kialakultak; ezt a falvak népe mindvégig erőszakosságnak tekintette, azalkotmány sarkkövének, a tízparancs sérelmének. S a király, bármily biztosan, homlokán a próféta olajával ült a trónon, a nép szemébere

többé-kevésbé csak bitorolta Jahvétől a hatalmat. Más népek istenei a természet erőit személyesítették meg, ezeknek az erőknek a helyzetét egymással s az emberrel szemben. Jahve elsősorban az ember helyzetét jelenti az emberrel szemben: azt, ami a rabszolganak volt fontos s ami fontos lesz majd az egész földön, míg rabszolgák lesznek. *Más népek isteneinek és hőseinek a tragédiái az ember reménytelen küzdelmét ábrázolják a természettel, az isteni erőkkel szemben. A zsidó tragédia az ember reménytelen küzdelme az emberrel szemben. Az ember reménytelen küzdelme önmagával szemben.* Ott a királyok megjavulásán, magábaszállásán múlik az emberek sorsa, vagy azon, hogy szétporlanak-e az istenek kegyetlen markában: itt az ember sorsa az, hogy lázadjon az isten nevében a hatalmasok ellen.

A régi zsidóságban az ember s az isten (a természet) viszonya el van intézve kezdettől: az istennel szemben nincs kérdés, vizsgálódás! Akármit tegyen, az istené az igazság, felemel valakit, vagy földre sújt: nincs helye a kérdezősködésnek; akár a föld nyel magába, akár a tenger hullámai, viharok tépnek szét, vagy erdei állatok, villám vagy szerelem sújt agyon: meg kell hajolnod sorsod előtt, mert mindig valami kifürkészhetetlen igazság van mögötted: a Jahve, aki valamennyiünket kiszabadított a rabságból. (Ez a rabság, Egyiptom, sokszor fog változni. Ide-oda fog vándorolni, egyszer a világot fogja jelenteni e földön innét, máskor a világot e földön túl, de mindig rabságot fog jelenteni.)

Az erdő isteneinek igazságtalanságát nem panaszolhatod a tenger isteneinek s nem vádolhatod a mező istenét a szerelem istennőjének lábainál. Egyikkel szemben sem állhatsz meg, mert

mindez Jahve, az igazság. Még nem éltél, Ő már igazságot tett veled, mikor kiszabadított Egyiptom országából. Vele szemben nem lehetsz szabad. A kezek, amelyek az istennel, a természet hatalmaival szemben így meg vannak kötözve, minden erejükkel az emberekkel fordulnak majd szembe: a természettel, amely az emberben lakik. Jahve isten uralma alatt óriási visszhangot kapnak mind az igazságtalanságok, amelyek a szomszéd népeknél természetesen visiszhangoznak: ők nem ismerik Jahvét Azt vallják, hogy az istenek igaztalanok s csak majd a végzet, a katasztrófa tesz igazságot, elpusztítva az emberekkel együtt az istenek székhelyét is. Aki így gondolkodik, nem egykönnyen kívánhat igazságot s egyenlő elbánást. Miért lakozzék a földön igazság, mikor az égben úgylis igaztalanok uralkodnak? Hiszen az ember az ő teremtményük. Hasztalan az erőfeszítés, akár az egek igaztalan istenei, akár királyaink igazságtalanságai ellen, vagy éppen önmagunkkal szemben! A harc: csak dac lehet. Szembeszállok vele, bár eleve tudom, hogy hiába, utódaimnak az egészet mindig újra kell majd kezdeni. Minden munkám, igyekezetem egy vak és hitetlen erőfeszítés, s az emberi nem sohasem juthat előbbre az istenekkel s önmagával szemben. Amit alkotsz, az mind csupán lehetséges, de nem biztos. Jó, de nem föltétlenül szükséges. A legjobbnak is csak annyi hely jut, amennyit az igaztalanság, vagy a véletlen engedélyez neki.

Amit a végzet nevében, vagy vele szemben alkotunk, annak el kell pusztulnia a végzet kezétől.

A mózesi zsidóság nem ismert igazságtalan isteneket.

Egy ilyen égi hatalom — Jahve — nemcsak

igazolta, de egyenest megparancsolta a küzdelmet az igazságtalanság, az elnyomás ellen.

De hol kezdődik az igazságtalanság? S mikor!

Akárhol, mindenütt, bármely percben, benem épp úgy, mint rajtam kívül: mindig résen kell lenni.

Jahve kitiltotta az igazságtalanságot az égből s az mind beleszorult az emberekbe. Az egyensúly isten és ember, az ég és föld között a régi zsidóságban végleg megbomlik: odafent minden szent és igazságos, idelent minden az ember bűne és terhe. Az ember azért van, hogy vigyázzon az igazságra.

Dolgozhat-e békén, akit egy ily gondolat megszáll”? Egy ballépés, valami hiba, egy különös véletlen, egy-egy vízió, hallucináció és az ember otthagya mindent, munkát, családot s megy vigyázni az igazságra: íme, a próféta. Ki ne mondhatná: enyém az igazság! Bárki mondhatja. S valóban, idővel tele lesz az ország kis és nagyobb prófétákkal s a nép mind könnyebben s gyakrabban kész a lázadásra: forradalomra.

De mi lesz egy ily néppel, hová jut ez az ország!

A görög szellem s elődjei a maguk igazságtalan isteneivel és rabszolgavilágukkal majd összhangba jutnak a természettel, megbarátkoznak az istenekkel s a rabszolgákkal is. Ez a harmónia gyönyörű templomokat, szobrokat, színjátékokat teremt. Valójában ők lesznek azok, akik megnyugodnak istne akaratában s így rájönnek lassan az igazságtalan istenek törvényeire: a tudományokra. Ahol egy úr lesz, ott lesz majd egy görög rabszolga is, aki tanít, tudományt, művészetet, ízlést, az élet okos, mértékletes élvezetét.

A zsidó szellem a maga igazságos istenével viszont majd meghasonlik a természettel s legfőképp azzal, ami önmagában és embertársaiban van: meghasonlásainak szüntelen, kínos színhelyétől, a világtól hiába akar majd szabadulni, úgy, hogy elzárkózik előle. Meghasonlásai untalan zavarra, tisztító dühvé nőnek benne az önpusztító haraggal tépi magát az erkölcsi igazságok nevében. A próféták nem elégszenek meg azzal, hogy változást követelnek, hogy csökkentsék az igazságtalanságot: legtöbbször a király fejét követelik Jahve nevében, a főemberek kiirtását, az „idegen” szövetségek megszegését, felbontását s a szembenállást a százszorta hatalmasabb „idegen” istenekkel. Inkább pusztuljon el az egész nép, isemhogya megtúrje magában az éhezőt, a meztelent, vagy a szövetséget az idegen világgal. Ez az idegen világ csak annyit át a prófétának, amennyire elősegíti a zsidó nép megtisztító elzárkózását s ezzel szenvedéseit. Fönícia, Assíria, Egyiptom, Babilon erkölcsi jelképekké válnak, velük rettentik a próféták a népet s ezzel kovácsolják még izzóbbá az ellentéteket a világ és a zsidóság között.

Ebben az izzó légben lélekezik legszívesebben a próféta: ő a meghasonlás népének határtalan embere. S majd minél inkább bonyolódik az ő világ a zsidóság körül, Jahve, a meghasonlás istene hasonlóan egyre bonyolultabb s mélyebb lesz, hatástalanabb.

A királyok hiába fognak összhangot keresni a hatalmasabb világgal, a próféták ezt soha meg nem engedik. Mindig körömhegyig áll a harc, belül és kívül egyaránt.

Akkor Babilon ledönti Jeruzsálemet, foglyul viszi a népet s a zsidóságnak újra át kell élnie

születése élményét: Egyiptomot. Így kívánta a próféta.

A nép nyög s pusztul, de Jahve, a meghasonlás annál hatalmasabb lesz benne. *A zsidóság elveszti otthonát, földjét, de Jahve visszanyeri Babilonban a maga szülőföldjét; a rabszolgaságot.* Ez volt az ő bölcsője, ez az ő igazi hazája! Most — legalább egy időben — minden zsidó egyformán tiszteli. A királynak nincs többé miért szégyenkeznie vagy gőgösködni, a Peszachot bízást együtt ünnepelheti régebbi cselédjeivel, hiszen most már épp oly rabszolga, mint az. Nem ábrándozhat többé főembereivel együtt, városok építésén s azon, kinek adjon, vagy kitől vegyen el több birtokot, melyik idegen istennel kössön szövetséget s honnét nősüljön. Megvakítva ül a babiloni ketrecben s boldog, ha bűnnek érezve múltját, magába szállhat. Most már csak a prófétáé a szó és Jeremiás irtóztató vádokban siratja népét s az elveszett otthont.

Öngyilkosságba kergette a népét! Ki merné ezt mondani róla! Ha a fogságbajutottak, vagy menekültek első dühükben talán meg is ölték az eltűnt prófétát, a következő nemzedékekben egyre nagyobb súlya lesz majd szavának. Jahve megbüntette a népet s a megölt vagy eltűnt próféta helyett hamar jó a másik.

Jahve megnőtt a rabságban s a harc, csak lapangva dúl körötte. A fogságban, a száműzetésben is lehet rangot szerezni s vagyont, szolgálattal, amelyeket az ember a bennszülött hatalmasoknak tesz néha szorgalmas munkával, máskor kölcsönökkel, vagy besúgásokkal. Megjelennek József utódai, a babiloni zsidó gazdasági intézők s ügyes pénzügyi tanácsadók. S ha más-ként nem megy az élet, el kell adni a leányt: Esz-

tért. A hatalmas sok mindent megtesz egy jó ágyas kedvéért; a zsidó nő izgató csókjaival és okos modorával Babilonban vonul be a zsidó történelembe, a Bibliába: hőssé lesz s vannak, akiknek szemében mártírrá. A próféta hiába ráncolja homlokát, utódjai nemzedékről-nemzedékre böjtölni fognak a nászéjszaka emlékére. Nemcsak a rabszolga: a nő is legelőször a zsidó történelemben jut legerősebb szóhoz s az ágyasok és pénzügyi tanácsadók feleslegéből épülnek az első babiloni iskolatemplomok. A próféta talán megint a homlokát ráncolja, de a tisztító-tűznek különös árnyoldalai vannak s a próféta hiába zárkózik el tanítványaival s temetkezik írásaiba. Amennyire vágyakozott a tisztító pusztulás után, annyira kívánkozik már vissza az ősi honba, mely azóta, a tisztaság, a feltámadás földjévé változott számára. Akkor csupa átok volt, most csupa vágy. Már kétségtelen: a tisztító-tűzet nem lehet szabályozni s a tűz, a száműzetés, a pusztulás csak a nép elenyésző részét tisztította meg: a kevés igazságosat még igazságosabbá tette, de a sok szennyest még szennyesebbé. A tisztító-tűz nemhogy feloldaná: csak növeli az ellentéteket. Hiába me revítik a régi országos élet törvényeit rítusokká, amelyek a gyomorba, az ágyékba, a hajviseletbe is bekapaszzkodnak és elfoglalják majd lassanként az egész testet: mindez csak növelni fogja majd Jahve aratását: a meghasonlást. A száműzetés oly fátyolt borított erre a meghasonlásra, amely inkább mutatja, semmint eltakarja reges régi mezítelenségeit. Az ősi ellentétek, mihelyt újra saját földjüket fogják érezni talpuk alatt, rohamost ki fognak terebélyesedni. S a visszatérés órája nincs messzi. Ahogy Perzsia meghódítja Babilonit, Cyrus király palotája — Anglia zsidó po-

litikájának ősi keleti elődje — megnyitja a száműzöttek útját hazafelé. Csak kevesen tudják akarják kitepni életük évtizedes gyökereit Babilonból. Nagyrésztük, főképp a gazdag és befolyásos beolvadtak, csak segítik a hazatérőket, maguk azonban inkább megmaradnak a perzsa király tanácsadóinak, mintsem hogy otthon a jövőendő főpap, vagy a zsidó király mellett álljanak. Majd pénzelik, vezetik a karavánokat hazafelé s irányítják az első településeket, mint Nehemiás, de aztán visszatérnek Babilonba. Úgy vélik, innét jobban segíthetik népüket. Talán érzik, hogy Jahve még nem szelídült meg bennük eléggé s otthon őket is hamarost elragadná! Vagy csupán egyszerűen a biztosat, a megszokottat nem akarják elhagyni a bizonytalanért ?

Aki otthon megnyitja a próféták sorát: Ezra, mégsem épül Jeruzsálem, mindjárt új drótsövényt húz a nép s a világ közé: halálbüntetéssel tiltja a házasságot az idegennel. Még szigorúbban elzárva a világtól, mint valaha, a boldogtalan nép kezdheti nemsokára újra marcangolni magát. A megnőtt Jahve Ezra kerítései közt hamar kiterébélyesedik. A régi ország négyszáz évig tartott, ez kétszázig sem fog tartani. A zsarnokok, akár királyi, vagy főpapi címet viseljenek, még zsarnokabbak lesznek, vagy még jobban fognak vágyakozni a világ felé, mint az elődjeik, a próféták pedig még szigorúbban fognak ragaszkodni az Istenhez, akit Egyiptomban láttak először az ősök. Jahve hamarost nem csupán a rabok, szegények Istene lesz, hanem a nyomorékoké, betegeké, vakoké is. Az ellentétek tornyosodnak, bonyolódnak.

A babiloni iparos és kalmár zsidók hamarost régi méretein túl növesztik Jeruzsálemet, a

vidéken azonban annál nehezebben megy a település: ott telve a föld a nomád népek nyúlványával, akik a zsidóság elhurcolása után lassan benépesítették és megművelték az ugart. Ezeket a samáriadi, föníciai, etiópiai megyéket, telepéket, Babilonból visszatérő vagy régtől ottmaradt földműves zsidóság idővel körültelepszi, ámde képtelen őket felszívni magába: nem engedik a rítusok Babilonban keletkezett kerítései s közülük leginkább a vegyes házasságok halálbüntetéssel járó tilalma. Még végzetesebben akadályozta a parasztság fejlődését s ezzel az egészséges új ország alakulást: a rítusok városi — iparos-kalmár jellege, a babiloni élet öröksége, amely kezdi elválasztani a vidéket Jeruzsálemtől és a növekvő városoktól. Ezek fejlődnek, rohamost gazdagodnak, viszont a parasztság nem tud elegendő földhöz jutni. A perzsáknak elég a megerősített főváros mellett még néhány katonai, ipari, kereskedelmi centrum, a fővárosnak pedig fontosabb önmaga fejlesztése s a jól gyümölcsöző gazdasági és politikai babiloni kapcsolatok kiépítése. A kevés parasztság (mert hiszen nagyrésze ottmaradt Babilonban s elolvadt), nem tudja a földet birtokba venni, hamar elszegényedik s teljesen kiszorul a politikai, gazdasági és egyházi hatalomból, amely kizárólag a jeruzsálemi papság kezébe került, minthogy ő vezette a visszavándorlást s ő tartja kezében a babiloni kapcsolatokat.

A papi tanács mellett, amelynek élén a főpap áll, a városi iparosok tömege s a kalmárok érdeke irányítja a hatalmat s ezen az sem változtat, hogy mikor Perzsia összeomlik, katonai küzdelmek révén az ország megint önálló királysággá lesz. Egyideig a nagyrészt idegen zsoldosokra támaszkodó gazdag hasmoneusok ragadják ma-

gukhoz a hatalmat, aztán a hódító idegen kultúrák újra elkezdik politikai és katonai kisajátító munkáikat. A zsidók a szírek után a görög-macedón hatalom örökösének ptolomeidáknak, majd a szeleucidáknak vazallusai lesznek, felváltva zsákmányolják Jeruzsálem pénzét és vérét. Majd Róma következik. A zaklatás, amely az egész nemzetet szüntelen rágja, legjobban a legalsó réteget nyomorítja: a parasztság elsatnyult s most már elképzelhetetlen és szellemi nyomorban sínylődik. S nemcsak a parasztság.

A babiloni fogság következménye a törvényekben túlsúlyra jutott vallási jelleg, lassan megmérgezi valamennyi társadalmi osztályt, úgy, hogy azok gazdasági, politikai, társadalmi különbségeiket szektákká merevítik. Valamennyi felett ott áll a nemzetfeletti egyház elődje, a jeruzsálemi nagytemplom s a háttérben: a Róma barátságára, saját összeharácsolt kincseire és zsoldosaira támaszkodó idegen vérű Herodiánusok, akik Róma keleti politikájának eszközeivé teszik a társadalmi rétegeiben végleg megmerevedett tehetetlen nemzetet. Ami Babilonban megóvta a zsidóságot a beolvadástól: a törvények vallási jellege, ez segíti most szétbontani a népet. A vallásnak, rítusnak, szertartásnak fenntartó ereje van osak, de összetartó ereje nincs, inkább amikor népfenntartó, ugyanakkor népszétválasztó. A babiloni változás hatásainak nyomán be kellett következnie az új Babilonnak, az új szétszóródásnak.

Az új Babilonnal, az új fogsággal, felbomlással szemben Jézus áll.

Jézus mozgalma: eredetileg falusi mozgalom, amely visszakívánja az első mózesi államot s a földet éppúgy visszaköveteli, a földtelen s magára

hagyatott parasztság számára, mint az eget: úgy, ahogy ez Mózes idejében volt.

Mindaz, ami azóta történt, számára elfajulás, egyszersmind bűnhődés, amiért legfőképpen Jeruzsálem felelős; az Egyház a maga óriási polyp-templomával, fejedelmeivel, iparosaival, kereskedőivel, tanítóival, akik a parasztság előtt kiszajátították a maguk előjogaként az eget s a földet, folyóival, tavaival. A parasztnak s a halásznak nincs miből élnie, politikailag épp oly jogtalan, mint amilyen gyanús egyházzal, szegény, nem látogathatja a jeruzsálemi iskolákat, adózni képtelen, s gyakran elvegyül a samáriaiakkal, föníciaiakkal, akik a közös nyomorban közelebb állnak hozzá, mint saját városi vérei. Az „Ígét betölteni”: ez Jézus száján épp úgy jelenti a mózesi pásztori földműves állam visszakövetelését, mint a lelki megtisztulást: csak egy ilyen mózesi pásztori földművesi országban tisztulhat meg újra a zsidó lélek, viszont a lélek megtisztulása vissza fogja hozni az első mózesi ígéretországot. Ez a mozgalom épp úgy igyekszik megmenteni a parasztságot Jeruzsálem jármaitól, mint attól, hogy kétségbeesésében rablóbandákká, vagy fegyveres hordákká álljon össze, s így kísérelje megragadni a mindennapi kenyeret, vagy a hatalmat. Galilea s a vidék telve zsidó Rózsa Sándorokkal, Hóra Kloskákkal, épp úgy, mint Dózsa Györgyökkel, akiket Jeruzsálem papságának a fegyveresei, versenyt irtanak a római helyőrségek bühtető expedícióival. Jézus valaimennyiök előtt be akarja hálózni az ő kedves együgyűeit és lelki szegényeit, a halászokat és parasztokat, a maga apostolaival s velük együtt azokat is, akik közel élnek még a földhöz s folyóhoz s szívükben él a mózesi földműves ország emléke.

Mózes óta valamennyi zsidó paraszti-pásztori vallásvezér (próféta) ezért az eszméért szállt szembe a királyokkal épp úgy, mint a papokkal s gazdagokkal. Sámuel ennek az eszmének a nevében tagadta meg a királyságot s tépte le az első földműveskirály fejéről a koronát. Eliáhut, Elisát ezért „üldözték halálra, mindig a közös föld, a közös ég eszméjéért. A kettő elválaszthatatlan volt. Mióta azonban kevesbedik a föld a parasztság lába alatt, nőnek a városok s duzzad Jeruzsálem, mind több súly esik át a közös földből a közös égre. S mire Jézus megszólal: már fontosabb a közös ég eszméje a közös föld eszméjénél. Csak a közös égen át hódítható vissza a közös föld s minden föld bűnös, amely fölött nincs közös ég s minden ég utolsó ítélete készül, amely alatt nem közös a föld.

Ami Mózesben született, a nagy látomás, a rabszolgátlan ígért Földjéről, Jézusban meghalt; Mennyek országává változott.

Jézus annyival lát messzebbre elődjeinél, amennyivel nagyobbak a zsidók kínjai Róma uralma alatt, mint Asszíria s Babilon jármában. A látnók nagysága, a zsidó nép kínja; Jézus beszédei: a zsidó nép halálverítékének gyöngyei. A kérdés, amire a látnoknak válaszolnia kell, Ézsaiás óta ijesztően bonyolódott. A vajúdo néü álmái összetorlódnak, széthullanak. Az ellentétek, amelyek belülről-kívülről kínozták a zsidó népet, az örületig megszaporodtak, kifinomodtak, összezavarodtak. A kínzó, szorongató hálóban a halász és földműves nép, amelynek szelleme Jézust adta, megmaradt szíve mélyén az egyszerű nomádnak, aki volt Asszíria és Egyiptom előtti idejében. A népet, szenvedései elsáneoszták a világtól, visszafordították legrégebb őseihez. S minél több hurok

szorította, ő annál inkább megmaradt annak, aki volt, ez az egyedüli védekezése, mint a megkínzott gyermek: megállt a növésben s valamennyi ijesztő pusztító kultúra elől, régi nomád szíve mélyére húzódott vissza. Itt várta be Rómát, leg-halálosabb s titokzatosabb kínozóját s ebből a visszahúzódásból küldte világgá Jézust.

Jézusnak egyszerre kellett válaszolnia Asszír-ia, Babilónia, Egyiptom s Róma kízó kérdéseire a legmerevebb és a legfinomabb fájdalom-ka, össze kellett foglalnia népe születésének, életének s újbóli — immár másodszori — halálá-nak értelmét. S mindezt ősi pásztori nomád mó-don. A Látnók sejtelmekkel válaszol a népét kí-nzó kérdésekre: *beszédei befejezik az ótestamentu-mot s így lesz az egész egy Végrendeletté, Testa-mentummá, amelyben egy nép tragédiája őrző-dött meg, a népé, a kis népé, a kis tömegé, nyájé, amelyet örökké kínoznak királyai, papjai, írástu-dói épp úgy, mint a saját tehetetlensége s a nagy népek, a nagy tömegek teremtő s pusztító vágyai. Egyetlen vigasztalói, látnokai csak a halálveríté-ket törölhetik le homlokáról.*

Mikor az Ige testté lesz: a test viszont Igévé változik. Mikor a látomás beteljesedik: a nép szétbomlik, jelképpé változik.

A látomásnak két léte van: egy földi, a nép-ben s egy égi, az eszmék világában. A Látnokban e kettő egygé válik. Az ő számára a nép és a föld csupán hasonlata az eszmei világnak, amely az égi örökkévalóságban van: egy hasonlat, amely-ben millió más hasonlat magyarázza; egymást s mindegyiknek annyi léte van, amennyire betölti az eszmét, amelynek hasonlatául az egész terem-tődött. Ha ezt betölti, akkor már nem is Hasonlat többé: maga is eszmévé változik s örökkévaló. Jé-

zusról ilyen formán minden egyes embernek épp úgy, mint a fűszálnak, meg van a maga külön eszmei helye az eszmék végtelen ídjében, amely független a társadalmaktól, anyagi javaktól, származástól. Ahogy valaki eszmei helyére ért, meghal s utána feltámad, hogy örökké éljen.

Aki azonban nem töltötte be ezt a rendeltetését, az kétszeres halállal hal meg. Először mint *hasonlat* pusztul el, ez az első halál abban a pillanatban kezdődik, amikor elfordul eszméjétől, ellene szegül, vagy abban megmerevedik. Ez az *eleven* halál, az ember *szellemének*, jellemének a halála, amely aztán a második, a hús halála után a testtel együtt szintén örök tűzre kerül s ott ég, míg el nem jön a feltámadás, mikor a világot az Isten újra ítéli: újjáteremti.

Az eszmei rendeltetés Jézusnál mindig egyszersmind erkölcsi rendeltetés. Az eszmei rend: erkölcsi rend, A fűszál, a férfi, a nő, a magvető, a fügefafa, a szamár: *mind egy-egy erkölcsi valóságot, rendet jelentett számára*; valamennyi érzéke egyetlen erkölcsi erővé összpontosulva, elárulta neki a dolgok s emberek erkölcsi rendeltetését

* * *

Mit javall a Látnok a felbomló zsidó népnél?

Azt, ami minden felbomló nép egyetlen utolsó mentsége: a maradéktalan szellemi vagyoni közösséget. Osszd szét teljesen önmagadat s amid van. Ám ha a bomlás már oly sürgető, mint ahogy ez a zsidó népnél volt, a Látnoknak is tovább kell menni. Szeressed gyűlölőidet: mind-azokat a népeket, akik tipornak s szét akarnak tépni! A nagy birodalmakat, a rómainkat épp úgy, mint a kicsit, a samaniakat, saját kisebbségedet is épp úgy, mint az

etiópiaiakat, s az idomeusokat, mindazokat a kisépeket, akik körülállnák s egy-egy koncot téptek, vagy szeretnének kitépni belőled!

A felbomló népek valamennyi belső és külső ellenségét egyaránt szeretnie kell, így megmarad s élni fog örökké, mert betöltve vállalt erkölcsi rendjét az eszmék világában, maga is eszmévé változik: erkölcsi néppé, papokká, apostolokká. A bomlás ellen tehát csupán egy orvosság van: eszmévé halni meg! Ha nem: a bomló nép a pokolra jut

Ez a pokol: az emberiség.

A bomló nép, amely nem tudja betölteni a teljesközösség gondolatát s képtelen szeretni ellenségeit, egészen szétbomlik, aláhull az emberiségbe s ott el kell égnie a népek tüzén, akik öröktől-örökig egymást és önmagukat emésztik. Ez a „tűz” lesz a szétbomlott zsidóság jézusi „pokla”.

* * *

Az erkölcsi igazság, mondja a Látnók, fontosabb, mint az országos népi élet.

Az erkölcsi igazság az egyedüli élet, az egyedüli valóság.

Mire Kajafás így felel: A népnek gyűlölnie kell az ellenségeit! Az erkölcsi igazság annyit ér, amennyire biztosítja egy nép, egy ország fennmaradását!

Az írástudó pedig tudósán mosolyog: — A mi népünk, a mi országunk: benne van a mi könyveinkben. Tehát a mi könyveink; a mi erkölcsi igazságunk.

A könyvet kell szeretni s a többivel nem kell törődni!

Mire az ókori Kalmár így felel: — Nyugod-

tan akarom élvezni, amit gyűjtöttem. Az erkölcsi igazság annyit ér, amennyire összefér biztonságmal és vagyonommal.

A zsidó nép tehát ezután négy részre bomlik. Egyik s legkisebb (paraszti) része követi Jézust és vele együtt ellenségeit szeretve eszmévé változik: fogalomná, apostolokká, akik megteremtik majd a kereszténységet. S aki nem, az rablóvá lesz, megöletik, vagy — éhenhal. A másik rész a Kajafásé, utolsó lehelletig védi a városokat s a templomot. Róma ezeket majd épp úgy tízezrével feszítetteti meg, mint amazokat, feldúlja, sóval hinti be Jeruzsálemet, A lakosság maradéka szét fog szóródni Róma rabszolga piacain.

Az írástudó azonban sietve veszi könyveit, koporsóba rejtve búvik velük, amerre lát. ő nem harcol: rítusai tiltják, ő nem változik eszmévé, könyvei tiltják. Neki mindegy: Jeruzsálem vagy Róma, Alexandria vagy Athén, ahol tanítványai-val felütheti könyveit s betarthatja rítusait: ott ő otthon lesz. A negyedik, a Kalmár: már úgyszólván rég a világot járta: kiváltja a rabszolgákat és segít iskolákat állítani az Írástudónak, amennyire vagyoni kényelme megengedi.

Így szétbomolva száll alá a zsidó nép a pokolra: a könyörtelen emberiségbe: *mert könyörtelen az emberiség, mint a hús és a föld, omk táplálékul fogadja el a beléje hullt fölbomló népet.*

A bomlás jézusi beszédjeiből: a zsidó nép halálveritékének gyöngyeiből majd legendás füzért csinál: a Jó Hírt, az Evangéliumot,

Ez szimbolikus. *Egy nép halála csak annyira érdeklő a többi népet, amennyiben örökölhet tőle.* A zsidó nép végrendeletéből, a testamentumból

csak a Jó Hírre, az Evangéliumra lesz kíváncsi a világ, a zsidóságnak csak apostoli részére, arra, amely eszmévé halt meg. Ez a természet borzalmas és termékeny törvénye.

A zsidó nép halálából csak Jézust siratta maga a világ és apostolait. A földjének, ősi törvényeinek és kultúrájának védelmében elhullt, és megfeszített százezrekért szívbeli könny nem, hullott az emberiségben évszázadokon át.

* * *

Aki elevenen hal meg, annak a halál törvényei szerint kell élnie.

A széthullt zsidó nép törmelékeit csak azok az országok engedték be, ahol az állapotok hasonlítottak azokhoz a körülményekhez, amelyek között a zsidó nép felbomlott. A zsidóság csak Európa Judeáiban telepedhetett le, ott, ahol európai keresztény Heródések, európai keresztény Pilátusok és Kaifások uralkodtak: az állandó kavargások, bomlások országaiban, a nehezen fejlődő, vagy félholtra gyötört népek közt, ott, ahol egyaránt kellettek az izzó hitviták, a vakmerő kalmárok és olcsó iparosok. Előbb, vagy utóbb mindenütt kellettek. S ilyenformán Európának majdnem mindegyik országa, egyik többször, másik kevesebbszer újra eljátszatta a szerencsétlen, szétzüllött, bolygó nép töredékével a régi Titus korabeli, nagy nép passiót: az erkölcsi igazság megfeszítését és a nép bomlását. Mintha nem tudott volna betelni a passió látványával, szinte csak a látvány megismétlődéséért engedte be magához a bujdosó zsidóságot. A zsidók azonban most már nem játszhattak mást ebben a passióban, csak a Júdást, az istentelen uzorást és a

megátkozott Kartafilust, a bolyongót, meg a makacs, képmutató farizeust. A többi szerepet, a heródesit és pilátusit az egyház magának és világi urainak tartotta fenn, Krisztusét, a megfeszített erkölcsi igazság szerepét pedig mindenütt az egyes keresztény országok szegény népeinek kellett eljátszaniok.

* * *

Jézus beszédei legtöbbször kétértelműek s értemei közül akármelyiket figyeled, közben a másik ellened fordul s végül ez is, az is, ugyanoda vezet: az elháríthatatlanhoz, bár mégúgy mosolyogjon az egyik és sírjon a másik. Akár parabola a formájuk, vagy ima, egyszerű törvénymagyarázat, vagy egy-egy hasonlat: mind az elkerülhetetlent világítja be, mint a villám az estéli tájat, egyiket előbb félreérthetetlenül éles csattanással, másikat utóbb elhalóan, mint altató zene: követi a jóslatok dörgése a zsidó nép pusztulásáról. Ha a meséje könnyed, légies, derűs, akkor az értelme borzalmas, viszont ha a mese maga könnyörtelen: tanítása vigasztaló, ám ha a vigasztalásába elmélyedsz, mihamar az is borzalmassá válik, mint ahogy, amit még előbb borzalmasnak értettél, derűssé foszlik s így tovább, mígnem teljesen szétbomlik, kisiklik a kezedből az egész, nem tudsz velük mire menni, végzetes orákulumok valamennyien a zsidó bomlásról: pusztulás, pusztulás, elkerülhetetlen pusztulás!

S nemcsak a mese s a tanítása, a forma és a tartalom ily ellentmondók, hanem (amennyire ez az agyonfoltozott Evangéliumokból egyáltalán kivehető), bizonyára a beszéd gyakran az alkalomnak is ellentmondott, amely létre hívta. A

menyegzőn, talán a násznép kérdéseire, Jézus halálról, pusztulásról szóló mesével válaszolt, amely, miután előbb meséjével megdöbbenetette a hallgatóit, később tanítói magyarázatával, vigasztalásával, annál csábítóbban hathatott a nézőre. A végképp leküzdhetetlen ellentmondásokat maga és hallgatói, meséi és annak magyarázatai, kedély állapota és a nyelv közt, Jézus „csodákkal” hidalta át. A pusztulására ítélő végzetlenség szemben nincs más segítség, csak a „csoda”. Hallgatói rajongása, hite, megindította benne a delejes erőket s miközben végtelenül érzékeny idegrendszerében a népétől örökölt gyilkos ellentmondások kiegyenlítődtek, hívőibe annyi életerőt sugárzott a magáéból, amennyi hitet kapott tőlük. Azoknak életerőre volt szükségük, neki korlátlan hitre; Ő ebből élt. A csodák életerejét apasztották. Éppen ezért, ha csak lehetséges volt, tartózkodott tőlük, mint az eleven villámhárító, aki menekül a vihar elől; a hegyre, a vízre húzódott vissza előlük, mesékbe és beszédekbe: szüksége volt életerejére. A kis ország is nagy ember számára, aki minden falut be akar járni. Az utak rosszak s az emberek hite épp úgy fogyasztja életét, mint a hitelensége. A hitetlenek közt halálvágy emészti: az apjó csodák után a feltámadás nagy cáodájára áhítózik, ezzel — úgy érzi — a legagyafurtabb hitetleneket is meg fogja győzni. Ám ahogy növekszik a hívők száma, még jobban nő a hitetleneké, Jézusnak száz és száz életre volna szüksége, oly rengeteg a testi s lelki nyomorék a falvakban s a városokban. Irtózatossággal és ellentmondások korbácsolják, a papok, rómaiak, szekták, rablók s csalók igájában vergődő népet s az eszészre csak

egy Jézus jut. Ilyenformán ennek az egynek is hamar el kell pusztulnia épp úgy, mint az egész országnak: sem a nép, sem a próféta belső s külső ellentmondásai nem egyenlíthetők ki, csak pusztulással, kereszthalállal. A delejt azonban és a feltámadás vágyát és reményét, amelyet a hitetlenekre és a hívőkre sugárzott Jézus: ezek majd tovább árasztják, vagy legalább is átengedik magukon. A próféta erői hamar kimerültek. A feltámadás vágya, a papi tanács gyávasága s Pilátus zsidógyűlölete — Róma kereszténygyűlöletének előhírnöke — Jézust a Golgotára, keresztre küldi. Utána sokféleképpen fel fog támadni; legalább azokban, akik a testvérharcaiban kimerült zsidóság megbasonlásának csodái: a Saulus — Paulusokban. Ezek fogják rásugározni a „csodatevőt”, „feltámadottat” a meghasonlott római világra, mint Jézus egykor delejét népe ellentmondásaira, nyomorultjaira, betegjeire.

* * *

A prófétát, — valamikor, — a sirálynál jobban a holló jellemezte: a Jóslat és a pusztulás madara: ami a hatalom előtt bujdosó kikerülhetetlen Igazságot táplálta. A nemzedék, amely a prófétát szülte, mindig a pusztulás makacs szerelmese volt s miután már elkészült a Végzetre, semmi sem volt számára gyűlöletesebb, mint a próféta, aki egyszerre, közvetlen az Út végén, visszafordulásra akarja bírni: a lehetetlenre. Jézus a hollók közt fehér holló volt, megjelenésében és egész életében s „tanításában” éppen ez az ellentét volt a leggyűlöletesebb korának: egy angyal szelídségével és szeretetével hozta a hírt a pokolról, amely népére (és a világra) várt, a

virágok nyelvén beszélt oly nyomorról, amelynél nagyobb egy népet sem érhet: a kikerülhetetlen teljes bomlásról, öngyilkosságról. A legatyaiabb mozdulatokkal vetköztette le a didergő zsidó lelket anyaszült meztelenre: hófűvás előtt:

— Meghasonlásaid tetejére érkezéted szeretned kell az egész világot, amely téged gyűlöl, zsákmányol és ostoroz s amelyet te is gyűlölsz: osak ez a szeretet menthet meg a pokoli gyötrelmektől, melyek rád várnak utódaidban. Mert aztán nemcsak, hogy országod, földed nem lesz s nemcsak templomod válik izzó hamuvá, de annyi ideig leszel távol s oly szerte a világban, hogy a visszatérésnek még a vágya is csupán mint bűn s félelem gyúlhat ki néha szívedben. S ha mindezt majd nem akarod; a makacsság pokla vár rád, ha akarod, a kifosztottság érzésének a pokla

Csak az menthet meg e pokoltól, hogy most, mikor legjobban gyűlölsz s legjobban gyűlölnek: szeretetté változol át s odaadod magad és mindened: gyűlölőidnek, a világnak. S még ez sem elég. Hanem hirdeted kell, hogy ez a tökéletes Változás és Odaadás, ez az Adonáj, az Isten.

S e hirdetésért megint csak: oda kell adnod életed. Különben veled, a Világ is poklra jut s te léssz a felelős érte.

Jézus itt tovább megy valamennyi próféta elődjénél; ezek csak önmagáért vonták kérdőre a zsidóságot, náluk a zsidó nép s lélek osak azokért felelős, akik közte és benne szenvednek, Jézus kiterjeszti a zsidó felelősséget a végtelenbe: a zsidóság nála felelős az egész Életért, az emberi nemért.

S ha annak nem felel meg, pusztulnia kell:

De ha megfelel, akkor is pusztulnia kell, csak-hogy utána majd feltámad az eszme s túlvilág di-csőségeiben. S mindezt akkor hirdette és követelte a Jós, mikor a zsidóság leginkább volt meghason-lott önmagával és a világgal s várta, hogy fegy-vert fogva kiirtson magából minden idegent, jók rosszat egyaránt. S ezzel együtt önmagát. Soha rosszabbkor nem jött még próféta Izraelbe: soha lehetetlenebbet még nem követelt.

De prófétának lenni annyi, mint rosszkor jönni s lehetetlent követelni.

Jézus követeléseit teljesíteni, vagy megta-gadni egyaránt mérhetetlen szenvedést jelentett a zsidóságra – Saulus-Paulusban együtt találjuk mind a kettőt: a megtagadót és a teljesítőt s ne-héz volna eldönteni, mikor szenvedett többet, mi-kor kínozták jobban a lelkifurdalás, a meghason-lás (az ördög) a damaszkuszi úton, amikor ta-gadni, vagy utána, mikor téríteni ment.

A próféta a végzet embere. Akár vele, akár ellene ugyanoda jutott a zsidóság.

A zsidó, akár Saulus, akár Paulus volt, egy-formán önmaga és népe pusztulását, öngyilkos-ságát pecsételte meg: a zsidó népi végzetet.

A próféta, a végzet embere. Akár vele, akár ellene ugyanoda jutott a zsidóság.

Jézus egész lénye, jövetele, beszédje, amint láttuk, ezt az elháríthatatlant jelentette, ugyan-akkor ő maga hitt utolsó porcikájáig, pillanatáig leginkább abban, hogy a zsidó végzet elhárítható: az öngyilkosság átfordítható föltámadásra.

Ez a hit is hozzátartozott szorosan a zsidó-végzethez.

Az új öngyilkosság s utána a feltámadás, a középkor gettóiba vezetett. A zsidóság a gettókban a mózesi isteni és állameszmét még mélyebbre falazta rítusaiba, ünnepeibe, skolasztikus teológiai könyveibe. Ebben a munkában az afrikai, majd a spanyol, balkáni, aztáa a lengyel s német zsidóság járt elől. Ámde minél makaesabbul sűrűlödtek rítusaikkal s könyveikkel az ég isteni titkai körül s akarták teológiai szertartási elemi és főiskolákká alakítani a csillagos égboltot: ez annál konokabban zárkózott be előlük. Az a képtelen eszköz azonban, a spekulatív ész, amellyel ezt megkísérelték, lassanként kitűnő eszközzé vált kezükben: földi spekulációk számára. Ez a zsidó történelmi végzet iróniája.

S ezt a folyamatot nagyban elősegítették; -u keresztény egyházak vakbuzgó térítései és üldözései, amelyek egyre beljebb hajszolták a földje és eszméje vesztett népet a végeérhetetlen szilaj égi és földi spekulációkba.

Akármilyen íáldásos, gyámi küldetést végzett az egyház a középkorban a serdülő nemzetek felett, eljárása a zsidósággal szemben menthetetlen marad, még ha belátnék is annak kor-, tehát szükségszerűségét. Ezt azonban nem tehetjük egy olyan szellemi testülettel szemben, amely a maga öröklét-alapját éppen a minden korok és szükségégek felettségében jelölte meg. Abban a kudarcban, abban a kislelkűségben, ahogy a zsidósággal végig a középkoron bánt, már benne volt annak a nagyobbik kudarcnak a természetes magva, amely azóta beteljesedett rajta. Az egyház átvéve Krisztussal a mózesi eszmét, a maga nagyobb méreteiben ugyanúgy járt, mint a zsidóság: a kor- és szükségszerűség történeti kényszerének engedve, lassan éppen úgy befalaz-

ta dogmákba és rituális szertartásokba a közös ég és közös föld mózesi eszméjét, minit a zsidóság.

A zsidóság a földdel vesztette el a mózesi eszmét, az egyház azzal, hogy megnyerte a földet: a zsidóság éhsége, az egyház földéhsége miatt. Az ég és föld egyensúlyát a közös ég, közös föld mózesi eszméjét sem a zsidóság nem tudta megőrizni a maga számára, sem az egyház az emberiség számára.

A középkori zsidóság belső élete a rítusokba befalazott közös ég, közös föld eszméje körül zajlik, kifelé pedig szívós küzdelem folyik az aranyéit. A biztonság megszerzése egy fégyvertelen, földtelen, más nyelvű, vallású nép számára csak a vagyonos ódás útján érhető el s az igazi vagyon az aragnál kezdődik; annyi rossz s kétértékű pénz forog Európában s oly nagy a pénzszüke. Segítségével letelepedhetik a zsidóság, itt-ott megpuhíthatja az egyház, népek felett keményen gyámkodó kezét s idő multán esetleg földet, házat, birtokot is vehet (Spanyolország) s ha áldozni tud, nemességet kaphat s résztvehet valamelyest a politika és kultúra irányításában. Közben azonban sohasem szabad megfélelkeznie az aragnál, mert letelepedési pátens, birtok, nej messég, kultúra: mindez az országban uralkodó hatalmi erők eltolódása révén egyetlen tollvonással megsemmisíthető s amint ez az elmúlt nemzedékek során már többször megtörtént; jön a száműző parancs s a zsidóságnak mennie kell örülhet, ha vagyonát el nem kobozzák s míg földjét, házát, ingatlanait mozgósítja a vándorlásra, értékeinek java része elvész. Ha elfeledte volna az előző nemzedékek tanulságát, most saját bőrén tanulja meg, hogy mi a különbség a mozgé-

kony arany s egyéb nehézkesebb földi javak közt. A fegyveres kíséret, amely egyik országból a másikba toloncolja, egyszersmind oltalmazza a száműzött népet, legtöbbször csak aranyért kapható. Az újabb letelepedéshez szükséges oltalomleveleket a királyok, fejedelmek, hűbérurak, szabadvárosok és az egyházfejedelmek csak aranyért adják. A különféle bérletek (ár, híd, vám, piac, bánya, erdő) zsidónak csak aranyért kaphatók, éppen úgy, mint a zsinagóga és iskolaállítási joga. A lánc, amely elzárja a gettót, sok-sok aranyba kerül. A zsidósággal szemben alkalmazták először az országok a törvényt, hogy a letelepedéshez vagyoni jótállás szükséges. S minél gazdagabb az ország, annál magasabb a vagyoni határ. Ilyen módon az arany, ami másoknál a jólét, a gazdaság mértéke, a zsidóságnál a biztonság jelképévé változik, ez határozza meg a lét s nemlét kérdéseit és fontosságával lassan átítatja a zsidóság szellemét és belső szervezetét. A gyülekezetek vezetői csak aranyban súlyos férfiak lehetnek, ők állanak jót aranyaikkal a válságos időkben az aránytalan zsidó tömegekért: kiváltják az oltalomleveleket, bérlik a fegyveres őrségeket, udvari s üzleti összeköttetésekkel ők a száműzött zsidóság szálláscsinálói. Viszont ennek a fejében munkát engedelmük nélkül senki sem vállalhat, ők irányítják a béreket s szedik az adót, amelyet gyakran egy összegben előre váltanak meg a keresztény világi s egyházi hatalmasoktól s így ők lesznek a gyülekezetek csaknem korlátlan urai. A szellemi vezetőknek, az iskolák, templomok teológusainak a rítusok szentjeinek s aszkétáinak csak a könyvek és tóratekercek körül van szabad kezük, eldönthetik a vitákat, amelyek az „Isten” jelzőiről éjszakákon

át folynak, csökkenthetik vagy súlyosbíthatják a rítusok számát: a hatszáztizenhárom parancsolatot, amelyek betartásával a zsidó megkaphatja az üdvösséget. Böjtre, imákra ítélik a híveket, buzgólkodhatnak a körülmetélés, temetkezés, a házasság a válás, az ünnepek körül: a gazdasági vezetők mindebbe nem szólnak bele. Legtöbbször maguk is szívesen meghatják fejüket a rítusok előtt, csak ha adóról, munkavállalásról van szó, arról, ami húsba vág s vérbe megy: olyankor majdnem mindig az történik, amit ők akarnak. A sok kiadásnak, a nagy kockázatnak, magas kamat az ára: a gettók az ő oltalmuk alatt, de nagyrészt értük verítékeznek.

A középkori zsidó kapitalizmust maga a zsidóság nyögte leginkább.

A túlzott arany-hajsza mellett a fanatikus teológus szellem okozta a középkori zsidóság legnagyobb szenvedéseit. A zsidó és keresztény teológusok egyaránt nem sajnálták az „Isten”-től a maguk, s az egymás életét; minthogy azonban a zsidó teológusok voltak a védtelenebbek, nekik kellett szolgáltatni testükből a pecsenyét az Úr asztalára. Ezek a szegény teológusok utolsó lehelletükig hitték s hirdették, hogy az „isten léte” nincs áldásosabb bizonyítéka az ő szenvedéseiknél. Amilyen termékeny s ezért szent az igazi martirium, az, amely telve van szociális szellemi tartalommal: olyan torz és szörnyű a szenvedés, legyen bár mégoly hősie, önkéntes, amit rítusokért vállal az ember. A középkori zsidó teológusok, fájdalom, korántsem a mózesi szociális szellemért éftek halálra, azért, amelyért a próféták szenvedtek, hanem a rítusokért, amelybe ez az eszme már rég be volt falazva.

Mosolyogva haltak meg ú. n. „Istenükért”,

az igazságos, az irgalmas Istenükért ugyanakkor hagyták, hogy az egész zsidóság a gazdasági vezetők prédájává süllyedjen s a gazdasági vezetők az arany játékszereivé váljanak. Belenyugdottak abba az antiszociális rendbe, amelynél égrekiáltóbb aligha volt, legfeljebb a gettókon kívül. A gettóknak szükségük volt gazdasági erőkre, ez bizonyos. De ennek a gazdasági erőnek a szociális szervezéséhez nem akadtak mártírok. Nem volt senki, aki a régi országos lét mózesi eszméjének új jelentést adott volna s azt a zsidóság gettóhelyzetének megfelelően átváltotta volna a közös földtelenség, közös gazdálkodás eszméjére.

Aki egy befalazott eszméért szenved, annak a szenvedései csak még mélyebbre falazzák azt az eszmét, amelyet a világra kellene segíteniök. A középkori zsidó mártírok minden csöpp vérukkal csak újra megpecsételték a mózesi eszme eleven halálát s a zsidóság belső bomlását. Ezen a további bomláson a népi mozgalmak sem segíthettek, inkább kimélyítették és siettettek.

A szaloniki Sabbatai Cvi az ősi föld felé akarta megmozdítani a szétszórt zsidóságot, a lengyelországi Bál Sóm, már az új-kor küszöbén, falusi közösségek alapításával igyekezett visszahajlítani a zsidóságot a földhöz s aztán ősi hazájához. Mindkettő ezzel együtt a középkori zsidó lelkiségnek megfelelően, messiánisztikus igénnyel lépett fel. Vezetőik a mózesi eszme földi felélesztésével saját népük gazdasági nagyjait ingerelték maguk ellen, a rítusok lebontásának vagy újrafogalmazásának kísérletével, pedig egyházi vezetőiket. Amazok az anyagi pusztulás, ezek a lelki eltévelyedés rémképeivel igyekeztek lecsillapítani a jobb jövőért megmozdult népi hullámo-

kat s miután ez kevés volt, a kereszténység urainak segítségével erőszakos eszközökhöz nyúltak. Mindkét mozgalomból csak újabb szekták keletkeztek, amelyek idővel felmorzsolódtak vagy céljaik gúnyképévé torzultak.

Az országos léttől, a földtől elszakadva sötétség borult a népi géniuszra, amely megszállottjai révén a megújulás útját mutathatta volna. A zsidóság továbbra is megmaradt a rítus-örök s az arany-gyűjtők vezetése alatt s az újkor hajnala úgy találja a népet, mint az elmúlt évszázadok; társadalmi osztályai nincsenek: a szatócs, kiskiparos-zsidó csak abban különbözik a rabbinustól, hogy kevesebb a szerencséje vagy az esze, különben rövidesen épp úgy lehet belőle aranyzsidó, mint rabbinus.

Ahol nincsenek társadalmi osztályok, ott társadalmi öntudat sem fejlődhet, helyét fokozottabb *gazdasági öntudat* tölti be és a spekulatív ész tisztelete, valamint a rítusok imádata.

Minthogy sorsukat, amint láttuk, évszázadokon át a gazdasági erők határozták meg és a spekulatív ész, amellyel ezeket az erőket megszerezték és csoportosították, a világ számukra nagyjából a spekulatív észnek, a gazdasági erőknek és a külsőségeknek játéka vagy erőfeszítése maradt, amelyből az u. n. jámbor zsidó lemondással vagy megvetéssel, a bölcs zsidó mértékletességgel, a bolond zsidó vakmerően, a slemil, a tehetetlen zsidó pedig tétován veszi ki a maga részét.

A népek mozgalmait: a háborúkat, forradal-

* Ebből a mélységből táplálkozik a marxi történetiszemlélet; igazságai csak a zsidóság történeti sorsára teljes érvényűek.

mákat, vallási megmozdulásokat, politikát, kép-
telenek megérteni: ösztönük ehhez elsatnyult,
csak a tudományban, művészetben lehetnek majd
lassan otthon a maguk sajátos módján.

Az emancipáció tehát, a zsidóság részére el-
sősorban a középkorban összezsúfolódott s meg-
kínzott gazdasági öntudatnak és spekulatív ké-
peségeiknek felszabadítását jelentette.

Ebben a mozgalomban a zsidóság két részre
szakadt. Az óhitűek továbbra is majdnem úgy
éltek, mint a gettó évszázadaiban: befalazva a rí-
tusokba. Az aisésimilánsok igyekeztek kiszabadí-
tani zsidóságukat a rítusok falából, de minthogy
kiszabadított zsidóságuknak csonkanemzeti tar-
talma volt, társadalmi és kulturális szükségletei-
ket abból a nemzetből kellett fedezniük, ahol ép-
pen éltek.

Ha oda tartoznánk csupán, ahonnét szük-
ségleteinket vesszük, akkor a zsidóságnak ez a ré-
sze valóban magyar volna. *Ámde nemcsak szük-
ségleteink összessége vagyunk, hanem azonfelül
végzetünket is szolgáljuk.* Ezt a végzetet, ha
akarjuk, elődeink szükségletének is nevezhetjük.
A zsidóság múltjának szükséglete a mózesi tör-
vény volt, mert csak ennek a révén tudott meg-
maradni. A zsidóság tehát, mikor kiszabadította
magát a rítusokból, ugyanakkor felszabadította
magában végzetét is, a mózesi törvényt, a közös
ég, közös föld isteni szociális eszméjét. Ámde ez-
zel az eszmével együtt annak élődijét is kisz-
abadította, amely épp úgy segítette élni a közép-
kor századaiban, mint maga ez az eszme. A mó-
zesi eszme élődije: a gazdasági spekulatív gon-
dolkodásmód és a rítusok üres tisztelete. Az asz-
szimiláns zsidó tehát nagyrészt ugyancsak fur-
csa jelensége volt a természetnek: a mózesi szo-

ciális eszme a gazdasági gondolkodásmóddal, a kultúraszomjúság, a vallási rítusok üres tiszteletével ötvöződött eggyé benne.

Az asszimiláns zsidónak ez a váza, ha jól megnézzük, általános emberi. Minden embert ábrázolhatunk egy ilyen vázzal, vagy egyiket sem. Csakhogy ennek az ötvözetnek a zsidóságban különös súlyt adott a szívós keleti vér, a zsúfoltság és egy nem mindennapig vágy a szabadság után az ezeréves gettó elmúltával.

Mielőtt azonban az emancipáció körülményeivel foglalkoznánk, vessünk egy gyors pillantást nagy általánosságban azokra az asszimilációs folyamatokra, amelyek az emancipáció jöveteléig a magyarságban történtek.

* * *

A magyar oly sokáig volt nomád, hogy csak öncsonkítással léphetett ama nemzetek nyomába, amelyekben a nomád természet sokkal hamarabb feloldódott, mint benne s így könnyebben fejlődhetett országos néppé, mint a magyar. A magyar ország, állam, a magyar-természet megcsonkítása árán keletkezett: az első királynak egyik kezével ki kellett irtania a másikat s csonkaságát idegenek befogadásával igyekezett enyhíteni. A kereszténység s a királyság, amely egyszersmind a földművelés kényszerűségét s ezzel együtt a törzsi pásztor s katona világnál jóval tágabb és változotabb közösséget jelentett, maga a pestis volt számukra, akár a régi zsidóknak a föníciai bálványok, amelyek szintén a földművelést s a városi életet oltalmazták. A magyar lovas vagy pásztor törzsek éppoly kevésbé voltak hajlandók földet művelni s összebékülni a többi törzsekkel, mint ahogy a kanadai zsidóság sem akart semmit

sem feladni Jahveból, abból az istenné emelt ellentétből, amely beléje gyökeredett, mióta mint pásztori rab az egyiptomi világ kiközösítettjeként volt kénytelen élni. Láttuk, ez a roppant ellentét előbb-utóbb mindég öngyilkosságba kergette a zsidó népet: a magyarnak se juthatott más végzet. A két öngyilkosság közt csupán annyi volt a különbség, hogy míg a zsidóság ellentétje élességének megfelelően mindég teljesen szétlocscsantotta koponyáját az idegen Világon, a magyarság viszont valahányszor szétmarcangolta magát, utána, csakhogy tovább élhessen, mindig ugyanannyi idegent fogadott magába, amennyit előbb lecsapolt önmagából. A zsidóság, elvesztve országát, szétszóródott, előbb az egész Keleten, aztán Nyugaton, *a magyarság megtartotta országát, de egyre jobban meg kellett telnie idegenekkel, asszimilánsokkal, akik csak úgy voltak hajlandók elindítani az öngyilkos nép vérkeringését, ha kellő módon részesültek annak javaiból. Az első magyar királyok megadták nekik bőven a javakat, a zsidóságnak inkább csak pénzt, a többi beolvadottnak nemességet, birtokot, hivatalt is. A törzsökös magyarság hiába vigyázott s lázadott, valahányszor a király "idegenéi" túlságosan részesedtek a hatalomból s a nemzeti vagyonból; a királyok tudták, hogy ideg éneik nélkül lehetetlen volna kormányozniuk s minél inkább felösmerték saját véreikben s önmagukban a régi szűk s mohó törzsi szellemet, öngyilkos hajlamot, annál jobban igyekeztek idegenekkel körülvenni magukat s beolvadottjaik anyanépeiből házasodtak. Ilyen módon a koronának is rövidesen a beolvadottak kezére kellett jutnia (Anjouk, Jagellók sat.) s az ország történetének szinte gerincévé vált a törzsökös magyarság harca a királlyal és*

beolvadottjaival. A beolvadottak képviselték rendszerint az együtthaladást Európával, vagyis anyanépeikkel, a törzsökös magyarság pedig csak annyiban engedett ennek, amennyire ez régi jogainak, hatalmi és vagyoni helyzetének, ősi életmódjának nem vált ártalmára. Mióta áttértek a földművelésre; ragaszkodtak hozzá: a németek, olaszok, szlávok és zsidók együttesen sem tudták a városi életre rászoktatni őket; amily makacs nomád volt régebben, ugyanoly makacs földművelő lett. Minden ereje szinte kimerült ebben a makacsságban s ezzel együtt régi törzsi, majd nemzeti jogainak, életmódjának a védelmében. Ilyen módon szellemi képességei is mind a makacscság, a magát megkötés, a védekezés, a konzerválás, a dac, a taktika különféle irányiba fejlődtek ki. Legkitűnőbb embereiben ez a szellemiség gyakorta párosult a néha mohó, máskor gyanakvó, szorongó, vagy egészen mogorva, mélabús széttekintéssel, Európa virulóbb mezőin. Aszerint, ahogy széttekintett, kereste mindég az összhangot a fejlettebb Világgal s miután hamarost belátta ennek sikertelenségét, kétszeres erőfeszítéssel húzódott vissza régi törzsi birtokos magába: hogy aztán saját hazájában örökösen magánosnak, üldözöttnek, vagy legalább kisemmizettnek érezze magát. Már lassanként számon tartani sem tudta, ki tartozik igazán hozzá, ki nem: akikét testvérének gondolt, egyre-másra, mint idegenek, asszimilánsok, jövevények utódjai lepleződtek le előtte, annyi volt az idegen — ma holnap nem akadt egy család, akibe ne szivárgott volna be más vér — nem tudta már kit szeressen, kire gyanakodjék, kit gyűlöljön magámmosságában, amelyet néha hősiességnak érzett, amiért egyedül volt érdemes élnie, máskor azon-

ban oly átoknak, amit ő maga rázott volna le legszívesebben. De minél jobban nőtt bizonytalansága, annál kevésbé volt képes legyőznie régi-törzsi, majd nemesi magát s elfogulatlanul ítélkezni a múlt felett. Makacs, magányos vagy birtokítalan törzsi patriarchák uralma alatt, milyen sors várt a beolvadottakral A beolvadott, most nem csupán a zsidóról, valamennyiről beszélek, akár úgy morzsolódott le anya-népéről, vagy magától szakadt el tőle, nomádabb lélek, mint azok, akik megszakítatlan nemzedékek óta egyazon föld, táj, sors és nyelvközösségben élnek. A beolvadóitokban saját népi természetük elsatnyult, az újat pedig sohasem érezhetik át teljességgel. Közösségi érzésük épp ezért sekélyebb s bár a látókörük átlagosan tágabb, szellemi képességük és erkölcsi felfogásuk rendszerint egymás hatására egymással szemben fejlődött: ha szellemi tehetségre kiváló, kevés az akaratuk, vagy ha ez is, az is megvan: erkölcsi erejük épp a döntő percben hagyja cserben őket. Rendszerint diszharmonikusak, régebbi elhott népi lényük hamva inkább izgatja, mint mérsékli természetüket s az új és más varázsa hamar elragadja őket. Bennük gyakran már túl érlelődött, vagy régóta megszakadt az, ami a törzsökös magyarságban nagyjából görccsé s védekezéssé vált: a fejlődés természetes vágya. Ilyenformán befogadók és befogadottak inkább csak hibáikkal egészíthették ki egymást, mint erényeikkel s a törzsökös magyarság akármennyire is összekeveredett beolvadottjaival vérben, nyelvben, szokásban, sohase szűnt meg azokat szíve mélyén gyanakvással vagy legalább is idegenkedéssel figyelni. Az egész nemzetre sorsdöntő órákban ezek az érzések különösen kiterbélyesedtek benne: beolvadottjai ilyen-

kor mindég régi öncsonkításaira emlékeztették, amelyeknek ősi, végzetes szükségéről legkevésbé a döntő órákban volt képes magának számot adni. Ilyenkor különféleképpen eltaszította magától asszimilánsait, vagy pedig magába húzódott előlük, ísebjekre gondolva, amiket el kellett szenvednie miattok. Ugyanakkor azonban nem jutott eszébe, hogy nemcsak sebeit, megmaradását is jórészt nekik köszönhette. A beolvadások útjait nehéz volna megrajzolni, a törzsökös magyarság jórészt maga tiltakozna legkeményebben a megállapítások ellen, amelyek egy ilyen rajzból következnének. S az asszimilánsok — nemcsak a zsidók — hasonló eréllyel állnának szemben minden olyan történelemmel vagy irodalomtörténettel, amely a beolvadások rajzának alapján készülné. Már pedig csak egy ilyen történelem adhatna őszinte választ s teljes képet arról, ami volt, van s még lehet, — bár igaz, ennek a válasznak elviselésére mindkét oldalról oly erős lélekre volna szüksége, mint amilyen Széchenyié volt: aki éppen ennek a különös viszonynak bonyolult következményeképpen vált öngyilkossá. Valóban a legfájdalmasabb viszony! Nem lehet hozzányúlni, hogy eddigi élményeinek nagyrészt azonnal szint ne váltsanak. Ez a szempont egyik európai népnél sem oly nagyjelentőségű, mint nálunk is minél jobban merülnénk el útmutatásai nyomán a múltba, annál megdöbbenőbb eredményekhez jutnánk. De vájjon egyáltalán lehetséges volna-e áttekinteni ezt a mindkét részről oly fájdalmas folyamatöt. Gyászos zürzavar! Fojtó göze, hínára jóvátételten múltnak! Itt-ott egy lidérccel csábító zsombék, iszamlós süppedő mosári ösvények, aímelyeket csak a magános betár, az öreg csendör s az öngyilkos költök im-

bolygó lelke ösmer. Ki mer ide belépni? Annak, aki erre a lehetetlenre vállalkozna, legelsőbbben a reformmozgalmakat kellene szem előtt tartania. Ezek volnának egy ilyen vizsgálódás gordiusi csomói. Meg kellene állapítani, hogy a döntő órákban, milyen férfiakat vetett a nemzet élére a törzsökös magyarság s kikét a beolvadott. Látnánk, hogy régtől fogva mindmáig, kettejük szembenállásán múlik a nemzet sorsa: azon, hogy mindig képtelenek voltak kiegészíteni egymást az egész nemzet hasznára. A törzsökös magyarság főképviselőit rendszerint a reformellenes oldalon látnánk, nem is annyira tudatosan, mint ösztönösen. Egy mozgalmat meggátolni: ennek százféle módja lehet. A törzsökös magyarság gyakran úgy volt ellene a reformoknak, hogy kisebb képességű tagjai révén volt mellette, míg kitűnőbb képviselőivel inkább a reformokkal szemben foglalt állást. Éppen legkiválóbb képviselőiben (Széchenyi) gyakran úgy testesítette meg egyszerre mind a két lehetőséget, hogy ezek egymást megsemmisítve, tehetetlenséggel, vagy öngyilkossággal végződtek s így végeredményben az egész nemzet kárára voltak. Sok módja van még a szembenállásnak s nem utolsó köztük a tétlen néző pusztá kíváncsisága, megvetése, közömbössége, amely gyakran mindenen túlemelkedett európaisággal, vallásossággal, vagy eszetezizmussal szokott takaródní. Hogy egészíti ki ezt a képet a beolvadó? Kitűnőbb képességű tagjaival leggyakrabban a reformmozgalmak mellett találjuk őket, már csak azért is, mert bár századok óta éljenek a magyarságban, természetük öntudatlan mélyén anyanépeikhez húznak, amelyek vagy jobban együtt haladhattak a többi Európával, mint a törzsökös magyarság, (itt a

német, olasz, északi-szláv beolvadottakra gondolkunk) vagy pedig, ha a törzsökös magyarsághoz hasonlóan el is maradtak Európától, (északkeleti és déli szlávok) legalább vakmerő ugrásokkal vették át magukat lelki alkatuk örök szakadékain. Ebbéli természetüknek legalább hamuját, magyarrá válva is megőrizték s így a reformmozgalmakban jó ellenzékévé válhattak volna a törzsökös magyarságnak, ha a befogadás és beolvadás egyáltalán alkalmas módja lehetne egy önpusztító nép fejlesztésének. Ez azonban több mint kétséges. A beolvadás mindig valamely katasztrófa következménye: nálunk legegyszerűbben a szentistváni népcsonkításé volt. Katasztrófát sohasem lehet jóvá tenni. A magyar mindmáig — magasabb népi értelemben — öncsonkító lelki alkatú maradt, amint a zsidó: öngyilkos lelki alkatú. S a zsidóság azzal, hogy szétszóródott s beolvadt, épp oly kevésbé változhatott meg öngyilkos lelki alkatában, mint a magyar azzal, hogy magába engedte ömleni a beolvadottak tarka világát. Mindez csak arra lehetett jó, hogy kölcsönösen elleplezzék végzetüket, amellyel szembenézni egyiknek sem volt ereje. S a beolvadottak pontosan meg is feleltek ennek az egyetlen lehetőségnek, ami reájuk a törzsökös magyarságban várt. Valamennyien egyforma lelkesedéssel buzgólkodtak azon, hogy minél tetszetősebb s vastagabb álarcot kenjenek az önpusztító magyar lelki arcára. Most már tükörbe nézhetett a magyarság! Nem kellett többé megriadnia: az önnön népet százféle módon pusztító lélek helyett önelégült honfibúval, vagy bánatos testvértelenséggel bélelt arc nézett vissza rá. S akadt itt más választék is: a Nyugat Bástyája a Kelet ellen, a világhódító Attila ivadéka, a Legszabadságszere-

több, a Leglovagiasabb s Legvendégszeretobb, a csupa őstehetség, vagy még egyszerűbben: a Kelet erényeit a Nyugat erényeivel bölcsen párosító magyar. S amily buzgón dolgozott a beolvadt keze, épp oly lelkesen leste a magyar a maga csodálatos átalakulását. S talán nem is mindég oly lelkesem. Néha lusta, úri magátólértetődöttséggel; elvégre annyit csak elvárhatott beolvadtjaitól, ha elfogadta őket magyarnak: nosza mutassák meg, hogy tudják feldíszíteni a magyart. Minél szebbé dicsőbbé díszítik a magyart, annál dicsőbb, szebb lesz számukra a hozzátartozás. Ha a magyart emelik, ezzel ők is emelődnek.

S ki emelődne szívesebben, mint a törmelék, a beolvadt s köztük legelébb a zsidó, aki még nemrég „gettócsöcselék” volt és évszázadok óta rabszolga, megtúrt népség.

Természetes, hogy ő volt a legszolgálatkésebb az önpusztító magyar arc s ezzel együtt a maga sorsa feldíszítésében. De végzete, amely régtől ideges-mozgékonyasáigra és sietségre kárhoztatta: itt is megbosszulta magát: túlságosan gyorsan s jól látta el a szolgálatát, egész nyakig belemerült s csakhamar képtelenné vált a bátor át- és visszatekintésre. Képességeit teljesen e munka szerint csoportosította s ez annál könnyebb volt számára, mert mint egy régesrégi katasztrófa áldozata, egyébként is csak úgy tudhatott élni, évszázadok szenvedései közt, ha nemcsak befogadói, de önmaga előtt is elleplezte sorát olyasformán, ahogy azt az öngyilkos szokta tenni sikertelen tette után. Igyekezett kijátszani emlékezetét, különben képtelen lett volna elvégezni a munkát, amit rárótt a beolvadás. Így viszont, kijátszva vagy letiporva emlékezetét, minden képessége lassan az elleplezés, az elodázás, a

tétovázás, a közvetítés, a cserebere irányába fejlődött, mint ahogy a magyar a magát megkötésben, megmerevítésben talált legjobban erőire és eszerint alakította át emlékezetét s fejlesztette képességeit. Sem ez, sem az nem bűn, hanem a természet könyörtelensége, amelyen a nemzedékek sorai sem változtathattak. A törzsökös magyarság talán a legtipikusabb befogadó, a zsidóság a legtipikusabb aszimizáns; ez se, az se képes a fogalom tiszta értelmében fejlődni. Fejlődésük csak annyiból áll, hogy megújuló formákban élnek át mindig lelki alkatuk ősi katasztrófáját, hogy aztán kétszeres erőfeszítéssel lássanak régi munka jök: a zsidó s a többi beolvadt az elleplezés, a magyar a magát megkötés után.

Szekfünek tehát igaza van abban, hogy a zsidóság „gyártotta” a magyar illúziókat, csak azt feledte el, hogy a többi beolvadtak, svábok, szlávok stb. épp oly mozgalmasan résztvettek az illúzió-gyártásában, mint a zsidó s *hogy a magyarság a legnagyobb mértékben elvárta (s ma is elvárja) tőlük ezt a lélekgyilkoló munkát.*

S azt is elfeledte Szekfü, hogy a magyarság nemcsak a liberális érában, hanem máskor se, sohase tudott óriási illúzió nélkül élni s amíg zsidai nem voltak, teljesen a német, szláv, olasz stb. asszimilánsai „gyártották” ezeket az illúziókat (Kossuth, Petőfi, Erkel, Toldy). S hogy a Petőfi-féle magyar illúziókat szívesebben „fogadta” a törzsökös magyarság, mint a Kiss Józsefét, az nem csupán a költői tehetség különbségén múlt; inkább azon, hogy a szláv asszimiláns eredeti lelki alkata névén, közelebb volt s van ma is a törzsökös magyarhoz, mint a zsidó. De ez nem változtatható azon, hogy Petőfi magyarja épp oly illúzió, mint a Kiss Józsefé! Ez illúziók nyers vá-

gyát legtöbbször maga a törzsökös magyarság adta s adja ma is követelően az asszimilánsok kezére és azok azt feldolgozzák, vagy éppen csak retusálják, esetleg elbűvészkedik. Más és más-ként a zsidó, a német, a szláv, az olasz stb. beolvadóit, mindegyik a maga külön belső szüksége (sorsérzése) szerint. Munkájuk eredményét aztán a magyar megint görccsé köti, merevíti és így megy újra s tovább a végtelenségig. Jaj lett volna s a zsidóknak leginkább, ha ezt nem tették volna. Mintahogy jaj lesz nekem, aki megszakítom a sort. Természetes, hogy Európa sorsfordulatai legtöbbször a lelepleződés legkülönfélébb halsejtelmeivel, szorongásaival töltik el gyászos együttélésüket. A törzsökös magyarság ilyenkor még beljebb igyekszik húzódni magába, a beolvadottban azonban régi népi lénye megérzi Európa szelét, szimatot kap; csak hogy már ő sem tud kellően tájékozódni. S aztán már úgyis késő. Itt a katasztrófa, hívják akár 48-nak, vagy 18-nak. Azokat, akik élre kerülnek, a pánik avatja vezérekké: rendszerint ők maguk csodálkoznak, vagy ijednek meg legjobban attól, ahová jutottak s attól is, ahogy oda kerültek, ahol állanak (1848, 1914, 1918, 1919 és 1935). A zsidóság ebbe a fájdalmas tömkelegbe csak egy új szírit keverhetett s ez a szín azért rítt ki, mert eredti lelki alkátaban valamennyi beolvadott között legkevésbé volt rokon a törzsökös magyarral. S éppen ezért, amennyire egyik kezével elleplezte a magyarság igazi arcát, a másikkal ugyanoly erővel föl is szaggatta ezeket a lepleket (a radikális, szocialista és kommunista ideológusok). Ennek a leleplezésnek profetikusan önkínzó és a magyarsággal szemben is kegyetlenül őszinte szava, visszariasztó vagy legalább is idegenszerű és korai volt,

nemcsak a magát görcsösen megkötött törzsökös magyarnak (A Tiszák), hanem a zsidónál jóval lassúbb ritmuson, a többi beolvadottnak is. A 18-as pánik (forradalom) nagyjából csupán ebben különbözött elődjeitől. S még abban is, hogy minél bonyolultabbá vált Európa, annál nyilvánvalóbbá kellett lennie az igazságnak, amely szerint a népek lelki alkata épp oly változatlan, mint az egyes emberé.

Egyik kép sötétebb, mint a másik, a sorok szinte csikorognak, a toll majdnem fölmondja a szolgálatot, oly éles és száraz, amit ír. Minek föl-szaggatni a sebeket, ha nem tudsz jobb kötése mint ami eddig rajtok volt! S minek leszedni a hályogot a szemről, ha a világ, amit látsz, rosszabb a vakságnál is! S ha már megteszed, teremts árnyalatokat, szelíd átmeneteket, mutasd meg, hogy nincsenek se népek, se fajok, mindegyik nép csupa beolvadóit, mind, ha nem többé úgy kevésbé épp oly merev öncsonkító, mint a magyar, vagy éppen oly öngyilkos s elodázó, mint a zsidó. Ha a tollad könnyű, szemléleted sokoldalú, tudásod alapos, kiimutathatod, hogy népi lelkialkat, sajátosság, — csupa boszorkány, amelyek mögött babonák vannak, vagy korszerű frázisok; a sorsközösség, népi végzet; örület, nincs más közösség s végzet csak az, ami általános ember s valamennyiünk életének főbb eseményei: katasztrófák, önpusztítások, csonkítások. S ha még „mélyebb” és „sokoldalúbb” akarsz lenni, említsd, hogy mindnyájan s állandóan dögökből táplálkozunk, minden erényünk valamely hibánk végső rofthadásából női ki, maga az élet a halál elodázása s a természet egy

végtelen öngyilkosság. S tedd utána: egy egyben végtelen feltámadás! Vagy menj még ennél is tovább s gondolkodj a „természet fejével” és akkor nyugodtan kérheted: mit nép, nemzeti jönnek és mennek, mint a hó. A népek épp oly kevésbé vagy egyformán fontosak a természetnek, akár az egyes ember s az egyes ember, akár a kavics s a kavics, akár az egész föld, amely csupán néhány tünemény hajszálán függ. Mit akarsz? Vagy ha mégis: légy még tudósabb. Merülj alá az atomok világába. Íme! néhány ezer szétrombolt atom felszabadított energiája egy csapásra megváltoztathatja az egész Mindenségünket. Határtalan lehetőségekről beszélj. Nem pedig korlátolt népi lelki alkatokról, amelyek nem változhatnak. Minden meg fog változni és semmi sem veszhet el. Föl, föl, a tágabb lehetőségek világába. S ha nem bírod az Egészet, menekülj a Részbe.

Nos, jó, nézzük meg a zsidóság beolvadásának részleteit.

* * *

Amint láttuk, a zsidóság a középkorban csak azokban az országokban helyezkedhetett el, ahol egészségtelen társadalmi viszonyok uralkodtak.

Tökéletes tagozódása nemzet csak a holdban van, épp úgy, mint a teljesen egészséges ember: a zsidóság a, középkorban tehát rövidebb-hosszabb időre mindenütt található volt, csak minél betegesebb volt az ország, annál több zsidóságot engedett vagy hívott be. Tehát nem. attól betegedett meg egy ország, mert a zsidót beengedte, hanem azért engedte be, mert már beteg volt.

A zsidóságban eszerint az emancipáció eljöttével mindegyik nemzet a maga betegségét szaba-

dította fel. Betegségeink hű tükrei szerveink hiányainak s működési zavarainak.

A zsidóság szerepe a magyarság történetében, tehát a magyarság hiányainak hű tükre.

Ilyen módon:

A zsidóság vezető szerepe a magyar gazdasági életben a magyarság gazdasági tehetetlenségének tüköré.

A zsidóság vezető szerepe a legújabbkori magyar kultúra szervezésében a magyarság kultúra-szervező tehetetlenségének a tüköré.

Végül:

A zsidóság vezető szerepe a legújabbkori magyar forradalmakban természetes következménye az előbbi kettőnek:

egy nemzet, amely a gazdasági és kulturális szervezésben tehetetlen, képtelen a megújulásra.

E hármás tehetetlenség gyökereit keresve, meg kell vizsgálnunk a magyarság társadalmi viszonyait. Most csak általánosságokra szorítkozhatunk.

A magyarság alig élt igazán önálló nemzeti életet. Vezető osztályai, a mágnások és köznemesek, nem voltak valóban vezető osztályok. Ennek a hiánynak a leplezésére és pótlására túlnövelték magukban a társadalmi öntudatot s ez a túltengő társadalmi öntudat tette lehetetlenné gazdasági és kulturális szervező képességeik egészséges kifejlődését.

A zsidóság viszont, nemcsak igazi nemzeti, de társadalmi életet sem élhetett, innét benne úgy a társadalmi, mint a nemzeti öntudat hiánya s helyette a spekulatív észnek és a gazdasági öntudatnak pótléka s tulhatalma, amely egy túlzott, már-már lázas gazdasági tevékenységre

és egy izgatott kulturális közvetítő- szervező munkára ösztönözte.

A két túlzás látszólag kiegészítette egymást s megalapította a „nagy” Budapestet, ahol a magyar vezetősztályok uralkodtak, pedig legtöbbször nem volt min uralkodniuk, csak a vezető zsidősztályok s a többi beolvadottak képességein és a parasztság és munkásság nyomorán. A zsidó vezetősztályok pedig lázasan tevékenykedtek a magyar gazdaságban és kultúrában., de a gazdaság és e kultúra nagyjából csak a magyar vezetősztályok tömjénezéséből és kiszolgálásából állott s majdnem mindig a parasztság és munkásság rovására.

Így emancipálta az emancipált zsidóság — másfelől beolvadott társaival egyetemben — az ázsiai magyar nyomort európai magyar nyomorra. Úgy is mondhatnók: az ősi magyar nemzeti nyomor ettől fogva nemcsak német és szláv, hanem nemzetközi zsidó színben is játszott.

Természetesen jobb lett volna egy gazdasági vezető zsidóság, amely munkája díját és mértékét nem a gazdasági percnyi lehetőségekhez, hanem az egész nép valódi viszonyaihoz szabta volna. Ehhez azonban elsősorban lelkiösmeretesebb, magyarabb magyar vezetősztályok kellenek volna és magyarabb, töményebb nép.

A betegség képe fedi a belső zavarokat.

A zsidó vezetősztályok éppen annyit kerestek a túlméretezett s a néppel mitsem törődő gazdasági és kulturális szervező munkájukkal, mint amennyit a magyar vezetősztályok, csak a zsidó vezetők keresetüket ügyesebben gyümölcsöztették.

Itt minden liberális volt, valamennyié miniszter és zsidó gazdasági vezér, egyaránt folyvást ajkán hordta a „liberalizmust”. Minden újság,

író, szaklap, házmester „liberális” volt s mindenki, akinek jó esze, kellő munkakészsége volt és úgy értelmezte a liberalizmust mint a magyar és zsidó urak, beléphetett a magyar és zsidó úri „liberális” részvénytársaságba és leülhetett a nagy közös cseresznyéstálhoz. Az ajtóra ez volt írva: Az idő pénz és politika. És ez: Mindenki liberálisan, szabadon; kereshet, aki semmiféle változást nem óhajt.

Csak a munkásság és a parasztság ne tudott volna erről a liberalizmusról?

Dehogysem. ő is kivette részét belőle: liberálisan, szabadon szidhatta az urat és a zsidót. S néhol még a papot is.

Kár, hogy úgy mint a népdalokat, senki se gyűjtötte össze ezeket a liberális káromkodásokat, szép kis magyar-úri-zsidó gazdasági útmutató telt volna ki belőle a népi lélek megértéséhez: pótolta volna az amúgy is hiányzó őszinte statisztikákat.

Így történhetett, hogy a magyar-úri-zsidó gazdasági liberalizmus, ez a gúny kép, utóbb a legújabbkori magyar történetírók kezén kitűnő eszközzé vált az igazi liberalizmusnak, az igazi parlamentarizmusnak kipellengérezésére.

E történetírókkal együtt mi is elmondhatjuk: úgy van, a liberalizmus nem felelt meg a magyar nép szükségleteinek.

Csak tegyük hozzá: azért nem, mert ennek a liberalizmusnak a fészke nem a parlament volt, hanem a miniszterek és a zsidó gazdasági urak előszobái; ennél beljebb sohasem juthatott. Nem a liberalizmus, a magyar miniszter és zsidó gazdasági vezér volt „idegen a népnek”, mert sosem vezetett igazán népet, sem a magyar még

kevésbé a zsidó, ha itt-ott találkozunk is régebbi történeteikben efféle kísérletekkel.

A magyar úr csak uralkodott, az osztrák, a török, a német, az olasz akaratából. S a zsidó, a magyar úr akaratából.

Aki mások akaratából uralkodik, abból vagy zsarnok lesz, vagy báb. Az újabkori magyar nemesség is a zsarnokok és bábok különös galériája.

Zsarnok! A zsarnok nemcsak korbácsot és osendörszuronyt, erőszakot jelent s nem föltétlenül szükséges mellette a megkínzott nép ordítózása. Voltak magabiztos, nyugodt, szelídtekinetű zsarnokok, őszinte férfias szókimondó zsarnokok, finom, okos, ravasz zsarnokok és kitűnő parlamenti szónok-zsarnokok. S végigtekintve a hazug magyar és zsidó liberális korszak hatalmasain, megtalálhatjuk valamennyit, s köztük, a borongós, zárkózott, magános, fáradt zsarnokokat.

A magyar úr a népet a hatalom és a jog forrásának nem pedig részesének tekintette.

A zsidó úr nagyjából gazdasági medencének.

A magyar úr, tehát legtöbbször zsarnokoskodott s nem vezetett, a zsidó úr pedig átaljában nem gazdálkodott, hanem zsákmányolt.

A magyar úri zsarnokok galériájával szemben ott áll a nekik tükörszerűen megfelelő zsidó gazdasági zsarnokok árnyalatokkal teljes galériája.

* * *

Korunk finom, ősziesen borongós történetírója, Szekfű Gyula úgy véli, hogy a magyarság illúzióból hagyta bejönni és emancipálódni a zsidót. Jó magyarokat akart belőlük s azt hitte elég, na a zsidó magyarul beszél, magyar ruhát hord,

magyar iskolát jár, magyar állampolgárnak mondja magát: már magyar is.

Ezt hitték Szekfű szerint, s így sóhajtottak hozzá: Istenem, had jöjjenek, úgylis oly kevesen vagyunk...

*

Ha Szekfű uralkodott volna az álliberális korszak urainak a helyén, ő talán így sóhajtott volna, ezzel a borongós, lemondó, őszies sóhajjal, amely gyakran oly jellemző a magabazárkózott, dunántúli magyar úrra. De voltak ott más urak is. S ezért a szekfű-gyulai képet ki kell egészítenünk egy kis párbeszéddel:

„Istenem, úgylis oly kevesen vagyunk... — sóhajtott az első úr — valamelyik nemesi kúrián — oly rosszul megy a sorsunk, annyi bajunk van az osztrákkal, az oláhval, a ráccal, a tóttal, *egyik* se akar igaz magyarrá lenni, hogy illene; itt a zsidó, próbáljuk meg a huncutjával”.

Mire a másik úr, aki szintén ott ült a kúria tornácán:

„Ha magyarnak nem is, üzletnek jól beválik”.

Akkor a harmadik szólt: — Csak attól félek, nagyon teleszíjja magát s a fejünkre nől”...

Erre a negyedik már sokkal határozottabban s inkább megvetően, mint sóhajtva, így felelt:

— Nem oda Buda! Ha dolgozik, kereshet. De ha mozogni próbál, majd kikergetjük! Mehet oda, ahonnét jött! *Akit be lehet engedni, azt ki is lehet kergetni!* Mi csináljuk a törvényt! Az osztrák parancsolhat mindenben, de a zsidó dolgában már csak mi fogunk parancsolni!

Majd kis szünet után, megint a második szólt meg: — Hm... hm... ez igaz, igaz, de azért mégis csak cudar dolog, hogy egy ilyen jött-ment rongy néppel toldozzuk-foldozzuk magunkat...

— Hagyd te csak azt, — intett a harmadik úr, az ősi pató-páli pipával — jó üzér az. Baromdoktornak, meg emberdoktornak se utolsó. Talán bizony én vagy a fiam nyúljon bele a barmok meg az emberek farába!

A zsidó belenyúlt. Hogy az aranyat is kivette, amely mindig található a sárban: ezt Ő sem illúzióból tette. Ezért ha az emancipációról, mint társadalmi jelenségről beszélünk, el kell tekintenünk az első számú uraktól, sokkal inkább azokat az urakat kell útmutatóul tekintenünk, akik a történelmet csinálták s nem azokat, akik a történelmet sóhajtották, vagy írták. S ezeknek a véleménye az emancipáció felől jobban egyezik a második, harmadik és negyedik úr szavaival, mint az elsőével. Nekik egyáltalán nem voltak illúzióik s a zsidót nem azért engedték be s emancipálták, mert jó magyarnak kellett, hanem mert a hiányzó ipari, gazdasági, értelmiségi erők pótlására volt szükség rájuk. De szaktudás, munkakészség, pénzfelhajtás még egymagában nem lett volna elegendő az emancipációhoz. A zsidónak simulékonynak is kellett lennie s ha még azonfelül magyarul, magyarnak mondta magát, ez afféle ráadás volt, amin a magyar úr legfeljebb mosolygott, mint valami zsidó huncutságon. Mondjuk ki nyersebben, hogy világosabb legyen: a magyar uraknak olyan ipari, gazdasági s egyéb polgári értelmiség kellett, akivel úgy bánhatott, mint a cselédjeivel és parasztjaival szokott: őszinte patriarchális zsarnoksággal. S erre a zsidó volt a legalkalmasabb. Ez a zsidóság aztán még a különféle nemzetiségi csoportosulásokkal szemben voksnak is kitűnően bevált.

Tetejébe: A zsidóságnak ez a gazdasági, értelmességi és politikai szerepe feleslegessé tette a

magyar úr számára ennek a három rétegnek a kifejlesztését a saját alsóbb rétegeiből. Feleslegesé tette a reformokat és a vele járó áldozatokat.

S ez volt a magyar úrnak a legfontosabb.

A magyar úrnak tehát leginkább azért kellett az emancipált zsidó, mert nem kellett neki az emancipált magyar paraszt, vagy magyar munkás, ezzel ugyanis előbb-utóbb a hatalmat is meg kellett volna osztania, nemcsak az iskolázottságot és a kereseti lehetőségeket, Ezt a magyar úr semmiképpen nem akarta.

A zsidónál ettől nem kellett tartania.

A zsidó neki köszönhette szabadságát, tudását, keresetét, emberi létét s álmában sem gondolhatott arra, hogy a magyar úr megossza vele a hatalmát. S hogy ez később még is megtörtént: ez a zsidónak csak újabb tartozást jelenthetett — az úrral szembenilyen módon a zsidó liberális képviselő a parlamentben csaknem mindig éppen úgy a magyar úr cselédje volt, mint a zsidó gazdasági kitűnőség a parlamenten kívül.

Ezért kellett inkább a magyar úrnak a zsidó képviselő, mint a magyar paraszt vagy munkás-képviselő.

A zsidóság ezekkel „az előnyökkel” együtt természetesen magára vette mind azt a régi gyűlöletet, amit egyébként egyedül a magyar úrnak kellett volna elviselnie saját alsóbb osztályú fiaitól.

A zsidó magára vette. Ahhoz a gyűlölethez, megvetéshez képest, amit már évszázadok óta el kellett viselnie Európában, országtalansága, keleti sajátosságai és bonyolult sorsa miatt, ez a gyűlölet szinte megkönnyebülés volt a számára.

Hiszen ez volt a belépőjegy a magyar jólét,

kultúra, társadalmi élet csarnokaiba. *De a zsidó, aki először lépett oda be, tudta, hogy csak eszköz lehet az úr kezében. S a nép számára: botrányköt Tudta! A magyar úrral együtt! Így festett a valóságban a magyar és a zsidó illúzió az emancipáció idején.*

* * *

Az emancipált zsidóság második nemzedékén azonban már aggasztó jelek mutatkoztak a magyar úr számára. A zsidó apák cselédi-illúziótlan alkuja megteremtette visszahatását a fiáikban. Ezek egy része már komolyabban vette egyenjogúságát s ezzel magyarságát is; elvetette az emancipáció magyar úri-zsidó gazdasága értelmezését s helyzetét így fogalmazta újjá:

Egyenjogúnak lenni annyi, mint szabadnak lenni. Ámde szabad csak úgy lehetsz, ha felelős vagy szabadságodért. Viszont felelős csak akkor lehetsz, ha részed van a hatalomban.

A hatalomban pedig csak társadalmi osztályaink munkájának és szükségletének arányában vehetünk részt.

Felelősnek lenni, hatalmat gyakorolni, munka nélkül, ez épp oly visszaélés, épp oly erkölcstelenség, mint munkálkodni felelősség, tehát a hatalomban való részvétel nélkül.

Az Ige: a felelősség.

A test: a munka.

Az ige, a felelősség: a munkában válik testté.

S a munka, a Test, a felelősség révén lesz Igévé.

A kettő csak együtt jelenti a lélek szerinti életét, a lélek szerinti magyarságot.

Az emancipált zsidóság második nemzedékének egy része így értelmezte az egyenjogúságot,

miután munkája révén átérezte társadalmi osztályának a felelősségét, ennek a felelősségnek a nevében a maga részét kérte, majd pedig követelte az alkotmányos hatalomból.

Más a fogalmazás és más a politika.

Ezeket a zsidókat politikájuk szerint három csoportra oszthatjuk:

1. a háborúelőtti u. n. demokrata zsidóság. Ezek egyszerre akarták szolgálni a magyar és zsidó úri nagybirtokost épp úgy, mint a nincstelen parasztot, a zsidó nagyiparosokat, mint a magyar munkásságot, a zsidó és magyar polgári értelmiséget, mint a közjogi küzdelmeket s tetejébe: a felekezeti életet. Mindebből nem lehetett egyéb, mint egy terméketlen csúf taktikázás, vagy vergődés azon ellentmondások tömkelegében, amit szükségképpen kitermelt magából az apák cselédi értelmisége és üzleti frigye a magyar urakkal. A demokrata zsidók nem akarták szolgálni e frigyét a maga egész erkölcstelenségében, viszont ahoz, hogy teljesen szakítottak volna vele, nem volt elegendő erkölcsi bátorságuk, mert akár kereskedők, iparosok voltak, vagy értelmiségi pályán működtek, mindig erős függésben éltek a zsidó-gazdasági és magyar-birtokos osztállyal.

2. Az u. n. radikális zsidóság; ezek a zsidó polgári-értelmiség ama tagjai közül kerültek ki, akik csak kis mértékben függtek a magyar és zsidó úri osztályoktól, vagy pedig erős visszahatással feleltek erre a függésre. (Ügyvédek, tanárok, újságírók, orvosok stb.)

3. A kisipari- vagy gyári munkásságban elhelyezkedett zsidóság, az első szocialista szervezkedések zsidói. (Nyomdászok, munkavezetők).

Ezek a zsidók, mint mondtam, elvetették az

egyenjogúságnak és ezzel a „jó” magyar-zsidóságnak magyar úri és zsidó úr-cselédi-üzéri értelmezését s mindkettő ellen osztályaik nevében az igazi liberalizmusért küzdöttek.

Ez a küzdelem nem sikerülhetett. De ennek az oka nemcsak abban rejlett, hogy a polgárosult s főként pesti radikális zsidóság csak elméleti sorsközösséget érezhetett a parasztsággal. A magyar paraszt az igazi liberalizmus révén előbb-utóbb keresethez jutva, belépve az iskolába, majd a magyar parlamentbe, könnyen korrigálhatta volna a zsidó ideológusok elméleteit. Nem ez volt a baj. *A baj az volt, hogy a zsidó radikális polgárságnak és a zsidó szocialista, munkásságnak végül szükségképpen magukra kellett maradniok az igazi liberalizmusért vívott küzdelemben s ezért el kellett bukniok. De nem a háború miatt; a háború gyorsított béke csupán. El kellett bukniok szükségképpen, mert erejük, helyzetük erkölcsstelen frigyből származott s bár jószándékkal megtagadták ezt a frigyét s igyekeztek átértékelni, ennek az újrafogalmazásának végső következményeit nem vonhatták le.*

Mert, amit a magyar úr, a magyar polgárság és magyar munkásság leginkább a magyar paraszt ellen hibázott, azt a zsidó polgárnak és zsidó munkásnak nem volt joga kijavítani.

A hiba: véték. Aki javít: tüntet.

A zsidó polgárnak és munkásnak nem volt joga megbüntetni a magyar urat azért, amit az a magyar paraszt ellen vétett. S hogy megkísérelte, ezzel útjába állt a végzetnek, a magyar úr, polgár és paraszt kölcsönös végzetének, meghamisította nemzeti végzetüket, amely a legmélyebb természeti törvényeken nyugszik, ugyanazon, amelyen az apák és fiak viszonya.

A felsőbb társadalmi osztálynak az atya szerepét kell vállalnia, fiaival, a polgárral, a munkással, a paraszttal szemben.

Senkisé is állhat az atyai felsőbb társadalmi osztály s fia az alsó társadalmi osztályok közé.

Nemcsak büntetni, túrni sem állhat közéje senki sem.

A zsidóság silányabb része az üres gazdasági ritusok zsidósága, magára vette egy jobb létért azt a gazdasági munkát és túrést, amit a magyar polgárnak, parasztnak kellett volna magára vennie.

A zsidóság nemesebb része a javítást, a lázadást vállalta magára. Ámde senki sem vállalhat munkát más helyett, senki sem túrhet és senki sem javíthat, lázadhat más helyett.

Másért túrni, lázadni, szenvedni éppoly bűn, mint más helyett jólétben élni. Épp oly bűn, mint önmagunkért nem dolgozni, nem túrni, nem szenvedni, nem lázadni.

Azok a magyar rétegek, amelyek együtt küzdtek a zsidó radikálisokkal és szocialistákkal az igazi liberalizmusért, nagyrészt a magyar középnemesség lehanyagló ágai voltak. Igazi magyar polgári réteg sohasem volt, mintahogy munkásréteg sem volt. Csak későn, a zsidóság és németiség térfoglalása és ipari gazdasági munkája következtében vándorolt fel a parasztság egy része munkásnak a városokba s a köznemesség egy része polgárnak. Ez a helyzetváltozás mélyebb értelemben aláhanyatlás volt úgy a parasztság, mint a köznemesség számára, hiszen mindkettő nem a jóléttel járó szellemi szükségből, nem a fejlődés hajlamától ösztökélve vál-

tott életformát, hanem a gazdasági kényszer révén. Az úr, a nemzeti élet szabadlevegője híjján a társadalmi élet, a birtok s a látszat-hatalom sáncaiba vonult vissza, ott egyre mélyebbre ásta be magát s az előbb-utóbb börtönévé vált, amelyben ösztöneinek, képességeinek el kellett torzulnia. A paraszt az ilyen úr mellett nem tehetett egyebet: hasonló makacssággal a családjába sáncolta el magát s a marék földön, amelyen még valahogy éhezve, tűrve megmaradhatott. Természetes, hogy ez az úr úgy a maga, mint osztálya s az egész ország veszte árán is ragaszkodott az oszthatatlan birtokhoz, vagy a látszat-gazdasághoz és látszat-hatalomhoz; a paraszt viszont éppoly makacsul, nem engedett a csöppnyi családi földdarabból, amely hamarost gyilkos testvérharcok s a nyomor zsákmánya lett. Az úr számára polgárrá válni, értelmiségi pályán élni annyit jelentett, mint kitaszítva lenni az életből; ezért görcsösen kapaszkodott akármilyen állami hivatalba.

A paraszt számára viszont felmenni a városba, gyárban dolgozni, elkallódást, elvetélést jelentett, ezért tengődött inkább, mint kubikos.

Ez a belsőleg roskadt polgárság és munkásság küzdött együtt a radikális és szocialista zsidó polgársággal és munkássággal az igazi liberális-musért. S ahogy ez a liberális magyar polgár rendszerint önmagában egy elveszett magyar urai siratott s a munkás egy elvetélt parasztot, úgy a liberális zsidó munkás és polgár rendszerint önmagában egy elvetélt kereskedőt, gyárost, nagyiparost.

Hogy küzdhettek volna ezek együtt s eredményesen az új magyar sorsért?

El kellett bukniok s minthogy a zsidó fanati-

kusabb, szívósabb volt, néhány órával tovább bírta s maradt magára a porondon.

S még valami másért is.

Mert az utolsó órákban a radikális és szocialista magyarnak eszébe jutott, vagy legalább is a szíve mélyén öntudatlanul felsajgott az érzés, hogy ő nem is akarta igazán ezt a küzdelmet, nem akarta a megújodást. Ugy érezte, csak a zsidó taszította bele ebbe a hiábavaló, vagy „léikéhez idegen” küzdelembe, hogy nyereszkeskedjen, vagy uralkodjék rajta. Beugratta a zsidó. Nem tudva legyőzni a bensejében lévő „urat”, azzal akart leszámolni aki erre a küzdelemre izgatta: a forradalmi zsidósággal.

S ez volt a magyarság ellenforradalma.

A zsidó forradalmi polgárság és proletariátus pedig úgy érezte, hogy neki semmi köze többé a magyar polgárral, a magyar munkással, paraszttal, neki csak az ideológiához van köze.. Visszabújt ideológiáihoz s ma is azokon nyargal. Mind ennek szükségképpen így kellett beteljesednie, mert az apák ügye, az emancipáció erkölcstelen volt.

Mert mindegyik, a magyar és a zsidó egyaránt, a másikban rejlő bűnökből akart élni, gazdagodni, uralkodni.

Mindegyik a másikkal akart rendelkezni, mindegyik a másikat akarta felszabadítani, pedig mindegyiknek önmagát kellett volna megszabadítania az ősök bűneitől.

Ahogy ma van, ez mind ennek a beteg frigynek a következménye.

* * *

Látjuk, a részletek sem vigasztalóbbak, mint az egész volt. Mi marad hát a jövőre! Aki

ennyi sötétségről tud, annak ugyancsak nagy világosságot illik gyűjtani a végén.

A magyarság reformokra készül.

Mi lesz a zsidóság sorsa?

Minél őszintébben, tehát az *egész* zsidóságra és magyarságra kiterjedően teljesednek ezek a reformok, annál kevésbé tarthatja meg régi gazdagságát a zsidóság vezető osztálya. Ebben az esetben tehát ezek az osztályok régi módszerük szerint idejében odábbállnak vagyonukkal, vagy pedig kikeresztelkednek, hogy őszintébb beolvadással mentseék meg, ami menthető. Ugyanakkor a szegényebb zsidóság, amelyik idáig a gazdagabb zsidóság árnyékában tengette életét: tehát a zsidó értelmiség, kiskereskedő, kisiparos s kishivatalnok magára marad. S minthogy a reformoknak, ha papíron nem is, de a gyakorlatban lehetőség szerint zsidóellenes, vagy legalább zsidó kiszorító irányzata lesz, a magáramaradt magyar zsidó értelmiség, kiskereskedő, kisiparos, kishivatalnok előbb-utóbb teljesen elszegényedik, elzüllick, vagy pedig kivándorol. De akár vándorbotot fog, akár másodrangú töltelék marad: lassan felőrlődik.

Ha azonban a reformok nem jönnek létre, úgy a tisztára gazdasági zsidóság tovább akarja majd játszani régi szerepét. Vezető gazdag osztályai az éppen hatalmon lévő magyarokkal karonfogva s mégis, mint azok cselédjei, épp úgy, mint a múltban, segíteni fogják meghamisítani, elhazudni, vagy éppen letiporni a magyar nép számára nélkülözhetetlen reformokat s továbbra is osztozkodni fognak e munka díjában uraikkal. A zsidóság többi szegény és értelmiségi rétegei pedig, úgy, mint eddig, kénytelenek lesznek meghúzódni a gazdasági vezető zsidóság zsugori szár-

nyai alatt, mert sem az államnál, sem a keresztény munkaadónál, nem fogják megtalálhatni kényerüket. S ha majd a magyarságban időnként szükségképpen újra fel fogják ütni fejüket a különféle reformóhajok: a gazdaságilag gyöngye szegény zsidó rétegeket fogja majd újra meg újra kiszolgáltatni a reformok híjján felgyülemlett kritikáknak, vagy éppen indulatoknak. Ők lesznek majd a sikertelen, vagy álreformok bűnbakjai. Ilyenformán egy menekülésük lesz: meggazdagodni.

A reformált Magyarországon a zsidó sorsa a felörlődés.

A nemreformáltban összefoltozni az apák régi, csúf, ronggyászakadt frigyét.

Mindkét esetben a lassú, ha nem anyagi, akkor erkölcsi züllés: elgerinctelenedés vár az egész zsidóságra. A zsidót pedig, aki ebbe sem nyugszik majd bele, azt a magyarság épp úgy ki fogja közösíteni, mint a zsidóság.

Az a zsidóság, amely ezekkel a lehetőségekkel nem néz szembe bátran még ma, néhány évtized muiva saját, vagy fiainak sorsán fogja látni jóslataim beteljesedését. Ha ugyan még akkor ehhez a belátáshoz elegendő öntudata s erkölcsi ereje lesz. A magyarság reformtehetetlensége szükségképpen csak a zsidóság elleni újabb és újabb jelszavakban s mozgalmakban található meg a maga egyetlen lehetséges szerepét. Ugyanúgy a reformált Magyarországnak szükségképpen fel kell örölnie a zsidóságot.

Jobb élesen látni az igazságot, mint a gyávaság és önáltatás homályában. Azt a magyart pedig, aki erre így kiált: nos, ha így áll a dolog, akkor ugyancsak siessünk a reformokkal, ezt a magyart magam is szívből biztatom: úgy van!

előre! A zsidóság hadd lássa, min őrlődik fel. Még mindig jobb a felőrlődés, vagy kiteszítatás fájdalmait szenvedni el, mint a régi dörgölődés, csúszás-mászás, képmutatás fizetett kéjét! Szenvédései talán-talán majd elgondolkodtatják, meg-edzik erkölcsi erejét s ő le fog mondani kétlakiságáról. S nem fog félni attól, hogy mint nemzeti kisebbség nevelkedjen.

Ezen egyelőre inkább egy belső, mint külső mozgalmat gondolok.

A magyarság meg fogja engedni, hogy a zsidóság önmagával rendelkezék, nemcsak mert ez egyaránt erkölcsi és nemzeti kötelessége, hanem mert ezzel saját maga javát fogja elsősorban szolgálni. Amit reformjai révén az anyagiakban elvesz, vagy megtagad a zsidóságtól, azt erkölcsileg visszaadhatja neki, ha megengedi, hogy *fenn-íartás nélkül* rendelkezessék önmagával. Éneikül sem a magyarságban, sem a zsidóságban a régi bűnök nem lesznek megszüntethetők.

Aki ezt tagadja, vagy erre nem hajlandó, az úgy a magyarságot, mint a zsidóságot egyszersmindenkorra elmarasztalja régi végzetében.

Ez az út nem jelent menekülést a szenvedéstől, amelyben a zsidóságnak mindig élnie kellett. Ez csak annyit jelent, hogy szenvedései több értelmet és világosságot nyernek! Bűneinek karmaival nem oltalmazhatja magát a zsidóság s büntetéseinek takaróival nem takarózhat. Ki kell szabadulnia egyaránt az üres vallási és a spekulatív gazdasági rítusokból! A kettő egy, mert mind-egyikben benne lappang a másik. Viszonyuk még szorosabb, mint a középkorban volt. Mert a legtöbb rabbinus ma már a rítusban sem hisz, egyedül csak a gazdasági vezető erők oltalmában! A gazdasági vezető pedig nem hisz sem a vallási

rítusban, sem a gazdasági eszme oltalmában, semmit sem hisz: egy ősi kényszerű, lázas tevékenységnek elszánt rabja ő! (Megint meg kell jegyez-nem: a természetes kivételek előtt, éppen, mert csekély számban vannak, meg kell hajtánunk fej-jünket De minél inkább hiszi magát valaki ilyen kivételnek, annál inkább ott működnek benne a múlt következményeiképpen a spekulatív gazdasági és vallási rítusok üres erői.)

Mindnyájunknak le kell győzni önmagunk-ban ezeket az erőket s akkor a világban is meg fo-gunk tudni szabadulni tőlük.

De ne térj ki ez elől a harc elől! S ne mene-külj egy másik síkra, mikor azt mondod: a zsidó legyen a befogadó nemzetek szociális mozgalmai-nak harcosa, így szabadul ki legelőbb az üres val-lási és. gazdasági rítusokból.

Tévedsz.

Ezeket a mozgalmakat csak olyan népek csi-nálhatják, akiknek más volt a sorsuk s most is más és más lesz minden időkbén, — nűnt amilyen a zsidóságé. Mert nyugatiak s földdel, hatalom-mal bírók.

Kelet bűne a rítus. S büntetése a rítusért való szenvedés. A merevség. A merevség szenvedései-

Nyugat bűne a külső egyensúly. Ezzel akarja kicsikarni a belső egyensúlyt. Hatalmi, fegyve-res, gazdasági, politikai egyensúlyozással. A Nyu-gatnak nincs igazi egyensúlya, a Keletnek nincs igazi hite.

A zsidóság, alig hogy kiszabadult a Kelet bű-néből, beletévedt a Nyugat bűnébe!

A rítusokból a külső egyensúly bűnébe.

Ma még nem látható tisztán, de a Nyugat

szociális mozgalmi előbb-utóbb mind a külső egyensúly bűnébe fognak torkolni.

Vissza, vissza legelébb s legszigorúbban önmagunk bírálóitába!

Mert gettóban voltunk, nem szabad félnünk — a jó s nemesítő kerítésektől.

Tudom: fájdalmas, új feltámadás!

De senki se mondja: miért kell egy népnek ennyi szenvedést, szorongást elviselni!

Sokszor volt ez a kérdés az ajkamon: atyáinktól örököltem.

De ma már tudom, hogy nem jogos, csak anynyiban s úgy, ahogy minden nép kérhetné ugyanezt.

Minden népre és minden egyes emberre ugyanannyi szenvedés várt mindig s fog várni ezentúl is.

Csakhogy az egyik vállalja végig a szenvedést, a másik azonban öngyilkos lesz úgy, mint a zsidó nép volt már kétízben: inkább vállalta a halálos népi álmot, (a babiloni száműzetést és középkori bujdosást), mint az éber népi szenvedést. Azt hitte, így kibújik a további szenvedés alól, csak aatán látta mindég, hogy csalódott. Álomban szenvedni sokkal rosszabb, mint ébren: az mindég megaláz, ez lehetővé teszi a felemelkedést.

Grondoljátok meg: minden egyes öngyilkosság s halálos álm után az ember mindegyre többet veszít legfontosabb képességéből: abból, hogy szenvedni tudjon, nyílt ésszel és emelt fővel. Az öngyilkosság demoralizál. Utána az ember azt hiszi, hogy érzékenyebb lett, gondolkodóbb, többet „ért meg” s többet képes „átérezni” — de valójában semmitsem. Mert míg érzékei és szellemi képességei finomodnak, erkölcsi ereje egyre gyengül. S kifejező képessége is.

Szociális érzései legtöbbször kártékony jótékonykodásokban merülnek ki s érzelmi fellobbasításokban. Tudománya: jóslatokban. Erői java részét az öngyilkosság után a félelem foglalja le, az emlékektől, az öngyilkosság démonaitól, amelyeket miután már egyszer kieresztett tömlőoéből, folyton ott érez settenkedni magában és maga körül s miután nem mer velük szembe nézni bátran, élete szüntelen önáltatás, önzés, leplezgetés maga és mások előtt, önbeezés s a legkisebb csapás tízszeres súllyal esik rá.

Így él halálos álomban az asszimiláns zsidó.

Így élt már Babilonban. S még inkább így él most Európában második népi öngyilkossága óta. Folyvást azzal áztatja magát: itt az idegenben nem szükséges kegyetlen őszinteséggel szembenézni az öngyilkosság ősi démonaival, amelyek mai sorsára juttatták. Még nincs itt az ideje önmagát szigorú vizsgálat alá vetni: ez, úgy véli, túlságos sok szenvedéssel járna: többel, mint amit vállalni szabad s képes, többel, mint amint mások vállalnak körülötte. S ha mégis megtenné — úgy gondolja, — ez akkor se vezetne eredményre: önvizsgálatát csak kihasználná ellenie a világ s csak az „antiszemiták”-nak adna tápot arra, hogy még jobban üldözzék és gyűlöljék. Ezek az „antiszemiták” azonban valójában az ő szívében laknak: ő maga gyűlöli, üldözi magában a zsidóságot s az antiszemiták csak jóvá hagyják azt, amit ő magában már régóta aláírt és aláír újra minden nap. Gyűlöli magát, mert öngyilkos erők élnek benne és azokat nap-nap után leplezni kénytelen, mint-hogy nem mer velük szembe nézni és végleg leszámolni. Bujdosik előlük: szétszóródásba, felemáságba!, kéitlakiságba, mások és maga altatásába bármiféle gettót elvisel, — mert hiszen egy ki-

csit mindég s ma is abban él, csakhogy ne kelljen megejtene ezt az elszámolást. S legvégső kibúvója az elszámolás elől: a cionizmus.

Aki Cionba megy — tisztelet a kivételnek, — úgy érzi, végleg rendben van a szénája; pedig valójában csak végleg megszökött minden népi felelősségérzéstől és önvizsgálattól. Mily könnyen hagyta ott a zsidóság nagyobbik részét, amellyel annyi ösében együtt élt! S a befogadó népet, amellyel ugyanannyi nemzedék óta már-már egynek vallotta magát! Tíz évvel előbb még elképzelhetetlen volt számára, hogy „zsidó nép” legyen és íme, elég volt egy háború, utána egy hosszabb gazdasági pangás, utcai zavargások, tanulmányi nehézségek, egy-két évnyi megpróbáltatás, és ő Cionba vándorol. Nem tudja, hogy azzal vált néppé, hogy kibújt most már egyszerre két népi felelősség alól? Azelőtt legalább valahogy érezte mind a kettőt: a jómódban, szabadságban inkább magyarnak érezte magát, de azért kissé zsidónak is, utóbb a rosszabb időkben inkább zsidónak, de azért kissé magyarnak is. A kettő együtt kitett egy fél népi érzést. Most azonban, hogy Cion földjére lép, valójában elveti ezt a fél-érzést is: Magyarország már nem létezik számára, Zsidóország pedig még nem létezik. De ő úgy érzi, nincs többé semmi baj, legföljebb ha annyi, hogy családjának egyik tagja még magyar zsidó, a másik osztrák, vagy amerikai s ezeket még nem érezheti maga mellett, — mert még nem i'ízték ki őket! Ha ez nem aggasztja, végre teljes „szabadságban”, élhet: ő már a zsidó nép! Ami még hiányzik, azt majd elvégzi az idő. S az utódok. Neki meg van a maga helye, munkája, háza is van, esetleg földje és kertje: zsidóul ír és beszél: már zsidó egyeteme is van? Csak türelem,

ilyen roppant dolog snem mehet gyorsan.

Fordítottja ez az egész annak, mintha valaki azzal, hogy kibéreli helyét a temetőben, elhitesi magával s másokkal, hogy már megtisztult s a földi hívságok nem érdeklík többé. ÍValójában azonban, az a darab föld, csak arra jó, hogy még kevesbbé érezzen valamiféle kötelezettséget az élők iránt. Még annyit se, amennyit addig érzett.

A föld sohasem pótolhatja a lelkiismeretet, a közösségi érzést.

A ház, a kert, Cionban, a nyelvhasználat nem feltétlen jele a népi érzésnek.

A népi érzés alapja nem a föld, sem a nyelv, ezek csak következményei annak.

A népi érzés alapja: a közös sorsézés és annak *nyílt és egyenes vállalása, megannyi szenvedés, nélkülözés árán*. Nyílt, őszinte vállalása zsidóságunknak, úgy önmagunk, mint a világ előtt együttesen, egyszerre, mindenütt. E súlyos feltételek közül bármelyikeit csorbítjuk meg, bármelyik alól bújunk ki, bármelyiket igyekszünk meghamisítani legkisebb parányában: úgy hiábavaló a többi mind. Mert népünkre, amely már két ízben vált öngyilkossá, éppen mert a népiség örök törvényeit sértette meg, négyszerte szigorúan érvényes a természetnek ez a könyörtelen követelése. *Az a zsidó, aki már két-három nemzedék óta mint magyar-zsidó élt, nem mehet ki Cioriba, hogy ott „néppé” legyen, — annak előbb itt a magyar zsidóságban kell vállalni a magyar zsidóságát; a legvégsőbb következményeiben is.* A magyarságra nézve ez nem lehet káros, neki ebből csak haszna lesz, amennyi kára pedig és szenvedése ebből a zsidónak származni fog, azt emelt fővel, nyíltan és őszintén vállalni kell.

Kétségkívül ezzel többet kell vállalnia, mint más nemzeti kisebbségnek, akik idegenben élnek, de többet is vétett náluk a sorsközösség örök törvénye ellen. Többet is kell bűnhődnie amazoknál. *Minden kisebbséggé vált töredék szenvedése az egész anyanép bűneinek a következménye.* Az önként vállalt szenvedés: megtisztít, megerősít. A mások által ránkényszerített: meggyaláz. A gettóban több volt a gyalázat, ebben, a nemzeti kisebbség vállalásában: több lesz a tisztító erő, ez fogja megvetni a népi érzés őszinte alapját, azt, amely nem fél s nincs is miért félnie, ha őszinte — sem a magyarság kritikájáról, sem az önkritikától.

Ez a vállalás nem azt jelenti, hogy ezzel magamat s egész népemet bűnösnek ösmerem el: hanem azt, hogy őseim hibáiért vállalom a szenvedést, jóváteszem őket. A bűnösök már megtértek atyáikhoz, de ha te vállalod értük a vezeklést, a szenvedést, — felemelkedsz magadban.

S neked s nekem nem arra vain szükségünk, hogy mások előtt legyünk valakik, hanem hogy önmagunk előtt lehessünk azokká, akiké őseink nem tudtak lenni: zsidó néppé, *amely a világnak nem csupán jósokat ad, prófétákat, hanem alkotókat is.*

Nem is tudom másként az új Ciont elképzelni, mint egy olyan országnak^ amely kicsiben először valósítja majd meg az Egyesült Világállamot, ahol a magyar zsidó, a román és cseh zsidóval, a német zsidó a francia zsidóval együtt egy országban kicsiben ejlőször kísérli meg a világ-harmóniát.

S nem a világ-káoszt.

A nemzeti kisebbségek útja talán elvezet a Harmóniához.

A cionizmusé: legfeljebb az új Káoszhoz!

* * *

A zsidóságban így mondják: egy népnek sem volt annyi prófétája, mint nekünk. Ez valójában ennyit jelent: egy nép sem volt annyiszor öngyilkos, egy nép sem pusztult el annyiszor, mint a zsidó! A zsidóságnak, úgy látszik, mindig szüksége volt az öngyilkosságra, hogy utána megint fejlődhessen kicsit, egészen az új öngyilkosságig. Mintha a teljes pusztulás, az öngyilkosság legfontosabb állomása volna új fejlődésének. Mindig csak a teljes pusztulás után volt képes látni az életet a maga hamvasságában és teljességében, mint ahogy az öngyilkos a kórházi ágyon mondja: osak most tudom igazán, milyen szép az élet! A zsidóság a maga kórházában, a száműzetésben, hasonlóképpen sóhajt fel: mi nagyszerűek ami prófétáink! Mi szépek sátraid, Izrael!

Talán az öngyilkosság félelmétől hajszolva szórja szét magát egyre tágabb és tágabb körben? Fél, hogy másképp nem tud megmaradni s így akarja elkerülni, hogy sohase eszmélhessen egészen önmagára: öngyilkos lényegére?

A jézusi: „te megöled a prófétákat”, vajon nem annyit jelent-e: „te meggyilkolod magadat.”

A zsidóság az egyetlen igazán öngyilkos nép.

S ő az, aki a kórházi ágyon, a száműzetésben a legmohóbban sóhajt fel: milyen szép a világ!

Csak ha egy új Jeruzsálemről esik szó, jelenik meg az arcán zavar, vagy rajongás, de mindig valami félelemmel vegyest, mint a fiú arcán, aki a helyre gondol, ahol ősei mind öngyilkosok voltak régesrégől, megölve a prófétákat.

Az egyik, a rajongó, így szól: a világ bűneiért pusztultunk el!

A másik, a zavarodott: Lehet, hogy mi magunk is okai voltunk pusztulásunknak, de mindenestre a világ is!

De a próféta Jézus, bár jóslatban és virággal hintve, megmondta: a világ a te bűnöd Izrael s te a világ bűne vagy!

Saját bűneink mindig egyenlőek a világ bűneivel, mint a mérleg karjai a végzet kezében, úgy lebegtetik egymást.

Vájjon megoldódhatik-e valaha Izrael lelkének iszonyú *végzete*: az *öngyilkossági SzStszó*-ródott-e már annyira a világban, szétszórta-e már magát annyira, magába szívott-e a világból annyit s adott-e magából annyit a világnak, hogy majd újra visszatérve az ősi földre: visszatérve önmagába, nem vesz-e erőit rajta megint az *öngyilkosság* ősi szelleme, aki megöli a prófétákat! Vagy mindvégig *öngyilkos* lesz? S géniuszai örökre a pusztulás előérzetének géniuszai lesznek: a próféták. S csak azért tér majd vissza újra Jeruzsálembe, hogy megint megölje magát prófétájával együtt s szétszóródjon újra?

Szereted-e már annyira a világot, nemcsak a rabságot, vagy a; hatalmasságot, hanem azt is, ami közbül van, az árnyalatokat, az egészét: hogy visszatérhess végre önmagádba? Vagy csupán Marxjaid és Rotschildjaid szellemei építik majd fel az új Jeruzsálemet, farkasszemet nézve egymással, az új ellentmondások városát? Lesz-e köztük összhang valaha? Lesz-e dal az ajkadon, vagy csak a nyere jóslás homályos népe leszel újra? S az önmagáért való lázadásé? Vagy *öngyilkosság*odra mindig szüksége lesz a világnak? S neked ezért kellett és kell újra s újra megbom-

tanod? Alázzuk meg magunkat a régi végzet előtt s mondjuk: magunkra nem tudunk áldásos bilincseket rakni, de széttépett testünk géniuszaiból, a prófétákból már nem egyszer áldásos láncok készültek a magát tébolyultan marcangoló világra!

Nem, nem! Boldog, aki legyőzi magát, de jaj annak, aki csak úgy tudja legyőzni magát, hogy öngyilkos lesz!

Boldog, aki áldást hoz a világra, de nem öngyilkossággal!

Nem, népem, ne vidd magad kísértésbe és szabadíts meg engem a gonosztól, az öngyilkosság démonától, amely minduntalan feltör színeimből, valahányszor sorsodra gondolok ...